

ÄLDRE BÖCKER I KOMMUNARKIVENS ÄGO

**Relationen mellan arkiv och bok genom ett
bevarande- och tillgänglighetsperspektiv**

Sanna Ståhl

Examensarbete (30 högskolepoäng) i arkivvetenskap för masterexamen inom
ABM-masterprogrammet vid Lunds universitet.

Handledare: Jonas Nordin

År: 2022

Title

Rare books at the municipal archives. The relationship between archives and books through a perspective of preservation and public access

Abstract

Rare books, defined in this study as books printed or written before 1850, can be found at the Swedish municipal archives but are not necessarily a part of the traditional archival material. Due to the fact that rare books are not protected by law, the municipal archives can work and think differently about the rare books' preservation, availability and value. There are several studies on the subject concerning how libraries handle rare books within their collections but only a few studies that evoke how archives handle this type of material. The aim of this master's thesis is therefore to shed some light on how some municipal archives preserve their rare books, how they make them available and what status they have within the collections as well as what type of values they can represent. The study's result is drawn from interviews with sixteen respondents representing fifteen municipal archives. The results of this study shows that not all municipal archives have rare books within their collections. Some archives have only one or a few books while others have collections. Regarding the preservation, this study shows that in several cases, the archives are not used to handle this type of material and therefore there is an insecurity regarding how to preserve the books in the best way. As for the public access to these books, all archives give public access to the books, if there is a public demand. However, several of the archives do not have any information about their books in their catalogues which makes the books impossible to find for someone who does not know about their existence. Some of the respondents in this study consider that rare books should be a natural part of the archive's collections or at least that they should be included if they add value to the other archival material in some way, while other respondents think that the preservation of rare books is not a part of the municipal archive's mission. The respondents also value their rare books differently. The books can bring value to the archive's collections thanks to the information they contain or by the fact that they have been a part of the local history, sometimes by simply existing in the local area. In some cases, the books are seen as a part of the cultural heritage.

Keywords

Municipal archives, rare books, rare book collections, preservation, public access, value, cultural heritage, kommunarkiv, äldre böcker, äldre boksamlingar, bevarande, tillgängliggörande, värde, kulturarv

Innehållsförteckning

Inledning.....	5
Syfte och frågeställningar.....	5
Bakgrund	6
Definitioner och avgränsningar	7
Forskningsöversikt	7
Disposition.....	10
Metod, material och teori	11
Intervju som metod.....	11
Urval.....	11
Etiska överväganden.....	12
Materialinsamling och bearbetning	13
Teoretiska perspektiv.....	13
Har alla kommunarkiv äldre böcker?	15
Från bibel till boksamling.....	16
Biblar.....	16
Lokalhistorisk litteratur.....	16
Offentligt tryck.....	16
Skolsamlingar	17
Större oidentifierade samlingar	17
Bevaring och hantering.....	18
Böckernas placering	18
Anpassade lokaler	19
Arkivboxar och hyllor.....	20
Böckernas skick och hantering	22
Skador och slitage	23
Utrustning vid hantering	24
Bevarandeplaner	26
Framtida bevarandeplaner.....	26
Avsaknad av bevarandeplaner	27
Ovana att hantera äldre böcker	28
Tillgängliggörande.....	31
Finns böckerna förtecknade?.....	31

Förtecknade böcker	31
Icke förtecknade böcker	32
Kontrollerad framtagning	33
Begäran om framtagning	33
Extra kontrollerade former	34
Utåtriktat arbete	34
Böckerna används	35
Potentiell användning	36
Äldre böckers status och värde	37
Böckernas plats inom arkiven	37
Nedprioriterat bestånd	37
Likvärdigt eller prioriterat bestånd	38
Är äldre böcker arkivmaterial?	39
Var hör böckerna hemma?	40
Utanför kommunarkivets ansvarsområde	41
Biblioteken, Riksarkivet och andra organisationer	43
Kommunarkiven	45
Bryta mot normer	47
Synen på böckernas värde	48
Lokalhistorisk anknytning	48
Resurs och informationskälla	50
Behagsvärde	52
En del av kulturarvet	53
Sammanfattning	56
Fortsatt forskning	57
Källförteckning	58
Personlig kommunikation	58
Referenser	59
Bilaga: Intervjuguide	64

Inledning

Äldre böcker, här definierade som tryck eller handskrifter tillverkade fram till omkring år 1850, är en del av kulturarvet och bör därför bevaras för framtiden. Äldre böcker kan återfinnas på många olika platser i landet, däribland hos kommunarkiven. I nuläget är boksamlingar inte skyddade enligt lag i Sverige. Förutom Kungliga biblioteket och Lunds universitetsbibliotek finns det inga andra organisationer som har särskilda bevarandeuppdrag gällande äldre böcker. Hanteringen och bevarandet av äldre böcker och framförallt specialsamlingar har diskuterats på senare år inom biblioteksväsendet och biblioteks- och informationsvetenskapen, där bland annat Kungliga biblioteket och Svensk Biblioteksforening har kommit med förslag på nationella åtgärder. Det finns även forskning kring äldre kyrkliga boksamlingar. Ytterst lite forskning har däremot berört äldre böcker som bevaras hos arkiv. Eftersom kommunarkiven tillhör den offentliga arkivsektorn så lyder de under arkivlagen (SFS 1990:782). I lagen finns det inget som hindrar kommunarkiven från att inneha eller ta emot material som inte räknas som handlingar. Detta lämnar det öppet för arkiven och den enskilda arkivarien att göra tolkningar och bedömningar för vilka material arkiven ska ha. På så vis hamnar de äldre böckerna som eventuellt finns inom samlingarna i en gråzon gällande deras hantering och värde. Förra året skrev också två studenter, Johanna Nesson och Magnus Olsson, om föremål i kommunarkiv (2021). Den här uppsatsen kan i viss mån anses vara en påbyggnad på deras forskning kring hantering av material som kan finnas i kommunarkiven men som inte nödvändigtvis klassificeras som traditionellt arkivmaterial.

Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att utifrån ett antal olika kommunarkivs perspektiv belysa hur arkiven bevarar och tillgängliggör sina äldre böcker samt vilken plats och vilket värde de äldre böckerna har inom arkivets samlingar. Utifrån det här syftet hoppas jag kunna bidra till diskussionen kring hur äldre böcker hanteras och värderas i Sverige. Utifrån syftet har följande frågor formulerats:

1. Har de studerade kommunarkiven äldre böcker i sina samlingar och hur bevaras och hanteras de i sådana fall?
2. Hur och i vilken utsträckning tillgängliggörs böckerna?

3. Vilka uppfattningar finns om de äldre böckernas plats och värde inom samlingen?

För att besvara frågeställningarna undersöks först hur böckerna bevaras, det vill säga var de är placerade, i vilket skick de är och om det finns en bevarandeplan. Nästa steg handlar om hur böckerna tillgängliggörs, det vill säga om de är förtecknade och sökbara samt hur böckerna kan begäras ut och om de används i utåtriktat arbete. Sista delen av undersökningen handlar om böckernas värde och ifall arkiven upplever att böckerna är ett likvärdigt prioriterat bestånd eller om de är det i mindre eller större grad än annat material. Sista delen berör också böckernas plats inom arkivet och om informanterna tycker att äldre böcker hör hemma hos kommunarkiv som organisation.

Bakgrund

Äldre böcker associeras ofta med Kungliga biblioteket och Lunds universitetsbibliotek på grund av pliktlagstiftningen. Det är även så att det som traditionellt lyfts fram för att särskilja arkiv och bibliotek är samlingarnas olika innehåll där arkiven har unika handlingar i sina ägor medan biblioteken består av tryckta skrifter (Arkivutredningen 2019, s. 166). Trots detta förekommer det äldre böcker och boksamlingar hos kommunarkiv i landet. Idén till uppsatsens ämne har sitt ursprung i mina egna efterfarenheter som praktikant och sommarjobbare vid ett kommunarkiv år 2013. Arkivet jag fick förmånen att arbeta vid hade inom sitt bestånd flera äldre boksamlingar från boktryckarkonstens barndom till första halvan av 1900-talet.

Äldre böcker riskerar att vanvårdas på grund av avsaknaden av en nationell helhetssyn samtidigt som gallring av äldre utländsk forskningslitteratur riskerar att göra forskningen lidande i framtiden (Kungliga biblioteket 2018, s. 50). Svensk Biblioteksforening gjorde en utredning år 2009 kring situationen för landets äldre boksamlingar. För att skydda det bokliga kulturarvet föreslog Svensk Biblioteksforening en fortsatt inventering och förtecknande av äldre tryckt litteratur i landet. De konstaterade även behovet av en lagstiftning så att det bokliga kulturarvet får samma lagskydd som andra kulturarvsföremål (Kåring Wagman 2009, s. 13). Kungliga biblioteket lade år 2019 fram ett förslag till en nationell biblioteksstrategi (Fichtelius, Persson & Enarson). I denna strategi inkluderas inte de böcker som finns inom arkivsektorn utan de lyfts fram som en materia som borde få en egen utredning.

Definitioner och avgränsningar

Det finns ingen vedertagen definition av vad äldre böcker är. I den här uppsatsen definieras begreppet äldre böcker som tryck eller handskrifter tillverkade fram till omkring 1850-talet. Valet av definition grundar sig i det faktum att mitten av 1800-talet är en brytpunkt på flera plan, såväl tekniskt som politiskt. Inom boktryckarkonsten mekaniserades boktrycket på 1800-talet. Papper började tillverkas av trä vilket gav upphov till nya bevarandeproblem (Nationalencyklopedin u.å.-b). Pappret blev mer surt och sprött (Rooth 1990, s. 178). Vid mitten av 1800-talet skedde även politiska och administrativa förändringar på grund av 1862 års kommunalförordningar och skapandet av kommunerna och således även kommunarkiven (Kommunalrättskommittén 1965, s. 16).

Kommunarkiven tillhör den offentliga arkivsektorn och styrs av de lagar som finns för myndighetsarkiv. Avgränsningen av studien till kommunarkiv beror på att kommunarkiven är mer styrda i sitt agerande än vad arkiv inom den enskilda arkivsektorn är. Förekomsten av böcker hos kommunarkiv är därför inte lika självklar som den skulle kunna vara hos arkiv inom det enskilda området.

Forskningsöversikt

Då debatten kring äldre böcker och boksamlingar tidigare koncentrerats kring den biblioteks- och informationsvetenskapliga forskningen vill denna studie belysa frågan ur kommunarkivens perspektiv. Inom arkivvetenskaplig forskning finns det i princip endast en rapport från Riksarkivet som ger en lägesbeskrivning över de nio bibliotek som tillhör Riksarkivet, det vill säga Marieberg-Arninge, Krigsarkivet och landsarkiven. Rapporten visar att situationen på biblioteken är likartad, de har liten personalstyrka i förhållande till samlingarnas storlek. Bibliotekskatalogen är ofullständig och situationen på landsarkiven är särskilt svår och det har skett en försämring av biblioteksverksamheten sedan Riksarkivet och landsarkiven blev en enda gemensam myndighet 2010 (Bodell, Ingemarsson, Norberg, Sandström & Sjöquist 2016, s. 7). Det finns också en artikel från 2001 (Ridbäck) som tar upp böcker i arkiv samt en rapport av Kungliga biblioteket om humanistiska specialbibliotek där två av Riksarkivets bibliotek, Marieberg-Arninge och Krigsarkivet, behandlas (Assarsson Rizzi 2010). Studenterna Nessow och Olssons studie visar hur föremålens existens inom arkivsamlingar är en komplex fråga där det finns olika uppfattningar bland arkivpersonalen angående föremålens värde

(2021, s. 69). Till föremålskategorin skulle även äldre böcker kunna räknas vilket en av Nessow och Olssons informanter också gör vid ett tillfälle (2021, s. 43).

Den tidigare forskning som har skett inom hanteringen av äldre böcker och specialsamlingar återfinns främst inom biblioteksväsendet och biblioteks- och informationsvetenskapen. Behovet av en nationell instans som har kompetens och befogenhet att övervaka bibliotekens äldre samlingar påtalades av biblioteks-sakkunniga redan 1923. Barbro Thomas, biblioteksråd, och Lars Björk, förste konservator vid Kungliga biblioteket, skriver i en artikel från 2002 att alltför många bibliotek saknar kompetens, intresse och resurser för att ta hand om sina äldre samlingar. De påpekar även att en stor del av stifts- och läroverksbibliotekens samlingar har skingrats, kommit bort i hanteringen eller vittrat bort (2002, s. 54). En kommitté på uppdrag av regeringen, KB-utredningen, lade år 2003 fram ett förslag om en ökad samordning inom biblioteksväsendet och att Kungliga biblioteket borde få ansvaret för utveckling och samordning. De gav även förslag på en ny lag till skydd för värdefulla boksamlingar och enskilda verk. Kungliga biblioteket har producerat flera dokument (Assarsson Rizzi 2010; Berglind, Byström, Ericson, Hallnäs, Sjöström & Ängkvist 2020; Fichtelius, Persson & Enarson 2019; Kungliga biblioteket 2018, 2020; Wallén 2012) och finansierat bland annat seminarie- och föreläsningdagar inom ämnet (Sjökvist 2016, 2018). Kungliga biblioteket vill precis som Svensk Biblioteksförning (Kåring Wagman 2009, s. 13) se ett ökat skydd för landets boksamlingar.

Det finns också ett flertal uppsatser inom biblioteks- och informationsvetenskap som berör i större eller mindre grad hur äldre boksamlingar bevaras och värderas (Brötégård & Karlsson 2004; Edling 2021; Harju 2018; Hertil Lindelöv & Parmhed 2006; Holmqvist 1996; Ottosson 2009; Åberg 2012). Flera av uppsatserna handlar om folkbibliotek och kommunalt ägda boksamlingar. Maria Holmqvist studerar hur 40 folkbibliotek förvarar och vårdar sitt biblioteksmaterial. Hon upptäcker att majoriteten av biblioteken har äldre boksamlingar från 1400-talet till 1800-talet men att de flesta biblioteken inte tycker att bevarandefrågor ingår i deras uppdrag (1996, s. 46, 51). Evelina Ottosson skriver om hur ett antal folkbibliotek bevarar sina äldre boksamlingar. Hon konstaterar att bevarandet är problematiskt och att det finns brister gällande hanteringen av samlingarna (2009, s. 55). Daniel Åberg utgår från tre folkbibliotek och jämför hur biblioteken arbetar i förhållande till nationell praxis. Åberg ser hur det finns likheter mellan hur museerna och biblioteken värderar sina samlingar. Han förespråkar ett närmare samarbete mellan arkiv, bibliotek och museum (2012, s. 38). Mi Brötégård och Clas Karlsson behandlar de

nationella initiativ som tagits under 1900-talet för att bevara äldre kommunala boksamlingar. De kommer fram till att omsorgen av äldre böcker har varierat under 1900-talet och att det har tagits väldigt få verkligt betydande initiativ till att aktivt bevara det äldre bokbeståndet. Detta beror oftast på en avsaknad av resurser och kunskaper om de äldre böckernas värde. Brötegård och Karlsson menar dock att böckerna allt oftare omnämns som en viktig del av det svenska kulturarvet (2004, s. 88). Några av uppsatserna behandlar äldre böcker som bevaras på universitetsbibliotek samt Kungliga biblioteket. Camilla Hertil Lindelöw och Sara Parmheds lyfter fram hur raritetssamlingarna vid två universitetsbibliotek finns i en miljö där tillgängligheten är prioriterad men att samlingarnas egen historia har genomsträvs av framförallt vikten av bevarande (2006, s. 65). Jenna Harju skriver om hur fem universitetsbibliotek arbetar med samlingsförvaltning men hon berör också stundvis bevarandet av äldre samlingar. Harju kommer fram till att de universitetsbibliotek som har väletablerade och äldre samlingar har en tendens att arbeta mer noggrant med bevaring än de yngre där fokus ligger på informationsförsörjning (2018, s. 55). Elisabet Edling studerar i sin uppsats Kungliga bibliotekets och Uppsala universitetsbiblioteks arbete med specialsamlingar. Hon kommer fram till att det behövs ett bättre skydd för forskningsbibliotek och andra bibliotek som förvaltar specialsamlingar för att säkerställa att samlingarna bevaras långsiktigt för framtiden. Edling föreslår att detta förtydligande i uppdrag ska ges genom ett tillägg i bibliotekslagen och på så vis höja specialsamlingarnas status som kulturarv (2021, s. 58). Flera av uppsatserna kommer fram till att det finns behov av en nationell bevarandeplan (Brötegård & Karlsson 2004, s. 90; Harju 2018, s. 55; Ottosson 2009, s. 52). Ottosson tror att en nationell bevarandepolicy skulle få resultat även på kommunal nivå. Hon drar paralleller till hur arbetet med biblioteksplaner som numera är obligatoriska har gjort skillnad (2009, s. 52). Åberg ser också behovet av ett ökat skydd för äldre böcker men genom ett tillägg i kulturminneslagen (2012, s. 38).

Även inom andra ämnesområden har äldre böcker diskuterats. Konservatorsstudenten Fanny Stenbacks kandidatuppsats behandlar kyrkliga boksamlingar. Stenback studerar böckernas skick och ger främst förslag på vilka bevarandeåtgärder som skulle behövas i de lokaler där böckerna förvaras (2014, s. 16, 43). Även historikern Martin Kjellgren forskar om äldre kyrkliga böcker. Han har skrivit en handledning om hantering av kyrkliga boksamlingar utefter de inventeringar av äldre boksamlingar han gjort i pastorat och församlingar i Skara, Strängnäs och Linköpings stift. Han ger råd om hur äldre kyrkliga böcker kan bevaras och tillgängliggöras men även hur böckernas kulturhistoriska värde kan

bedömas (2020). Kjellgren driver även en webbplats kallad Bibliotheca Rediviva där han lägger upp inlägg om bokinventeringen i Linköpings och Växjö stift (se Kjellgren 2022).

Disposition

Efter nästa avsnitt, som handlar om uppsatsens metod och material samt teoretiska perspektiv, är uppsatsen indelad i fyra större avsnitt. Det första avsnittet berör i vilken utsträckning de tillfrågade kommunarkiven har äldre böcker inom sina samlingar och vilka typer av böcker det rör sig om. Det andra avsnittet handlar om hur arkiven bevarar och hanterar böckerna. Det tredje avsnittet tar upp hur och i vilken utsträckning böckerna tillgängliggörs. Det sista och fjärde avsnittet berör hur de olika informanterna värderar böckerna och i vilken mån böckerna är ett prioriterat material inom arkivsamlingarna.

Metod, material och teori

I det här avsnittet presenteras hur undersökningen har gått till och vilka perspektiv som har använts vid analysen av det insamlade materialet.

Intervju som metod

För att besvara frågeställningarna har intervjuer genomförts med 16 informanter vid 15 kommunarkiv. Intervjuerna var semistrukturerade. Genom den här kvalitativa metoden går det att komma åt enskilda individers uppfattningar och tankar (Ahrne & Svensson 2011, s. 14). Det är också ett bra sätt att förstå varför en organisation gör på ett visst sätt, hur regler och ramverk följs eller inte och hur förändringar inom en organisation uppstår. En viktig del av denna metod är därför tolkningsarbetet av det insamlade materialet (Alvesson & Sköldberg 2017, s. 17). Det går att försöka förstå de förändringsprocesser som kan finnas inom en organisation, även om dessa förändringar än så länge kan vara koncentrerade på individnivå. Denna metod medger inga statistiska slutsatser men det går att få fram en provkarta av olika synpunkter på ämnet. Att utgå från enskilda kommunarkivariers svar och skapa en allmän sanning för alla svenska kommunarkiv vore felaktigt och riskfyllt (ibid., s. 12). Antalet kommunarkiv som medverkar i studien är begränsat till 15 av 290 arkiv. Avgränsningen är gjord för att jag skulle hinna intervju och bearbeta materialet inom den angivna tidsramen för uppsatsen. Som komplement till denna metod har även litteraturstudier använts för att sätta in resultaten av undersökningen i ett sammanhang och för att dra paralleller med tidigare forskning.

Urval

Urvalet av de 15 kommunarkiven som deltar i studien är gjort utifrån en kommungruppsindelning från 2017 som Sveriges Kommuner och Regioner har tagit fram (2021). I syfte att skapa en större variation bland de tillfrågade arkiven har kommunarkiv i olika stora kommuner kontaktats. Arkiven ligger i kommuner som tillhör följande underkategorier: A1 storstäder, A2 pendlingskommun nära storstad, B3 större stad, B4 pendlingskommun nära större stad och C6 mindre stad/tätort. Detta möjliggör en, om än försiktig, jämförelse av villkoren för olika kommuner kring hur de förhåller sig till sina äldre böcker. Jag har valt att enbart kontakta arkiv i Blekinge, Halland, Kronoberg, Skåne, Stockholm och Västra

Götalands län. Anledningen var att kunna ha möjligheten att besöka arkiven på plats vilket tyvärr inte kunde genomföras på grund av pandemin.

Etiska överväganden

Eftersom detta är en uppsats inom ramen för högskoleutbildning på avancerad nivå råder det så kallade studentundantaget från etikprovningenslagen, 2 § (SFS 2003:460). Trots detta bör etiska överväganden finnas med som en grundval för arbetet. Som forskare är man en del av det samhälle som studeras och har därför alltid vissa förväntningar och föreställningar om det som undersöks (Ahrne & Svensson 2011, s. 10). Enligt ett omsorgsetiskt synsätt får även forskningen etiska konsekvenser på grund av vad vi väljer att forska om och hur (Eldén 2020, s. 59). En intervju bör inte jämföras med en dialog då den som utfrågar har ett specifikt syfte och mål (ibid., s. 104).

I den här uppsatsen är informanterna vid de olika kommunarkiven anonyma då intervjupersonernas identitet inte är relevant för uppsatsens resultat. Informanterna har tilldelats varsin bokstav från A till P. Nästan alla informanter är anställda som arkivarier. Endast en informant är anställd som bibliotekarie. För att bevara informantens anonymitet skrivs inte yrkesbeteckningarna ut i uppsatsen. Namn på de olika arkivinstitutionerna är också borttagna. Sara Eldén, docent i sociologi vid Lunds universitet, påpekar att byta ut ett namn och ersätta det med en kod sällan är tillräckligt för att göra materialet ”anonymt”. En mer korrekt benämning skulle enligt henne vara ordet konfidentialitet, vilket innebär att man ålägger sig att inte sprida vidare uppgifter som getts i förtroende (2020, s. 130). Ordet anonymisering har valt att användas i detta sammanhang då det är vanligt i allmänt språkbruk och gör ordet tydligt i kommunikationen med informanterna att deras uppgifter kommer hanteras med respekt och försiktighet (ibid., s. 131). För personer som arbetar inom arkivsektorn skulle det vara möjligt att trots anonymiseringen känna igen informanters identitet. För att förhindra igenkänning i största möjliga mån har även storleken på kommunerna och informanterna separerats och det går inte att utläsa vilken informant som tillhör vilken kommunkategori (se föregående avsnitt om urval).

Materialinsamling och bearbetning

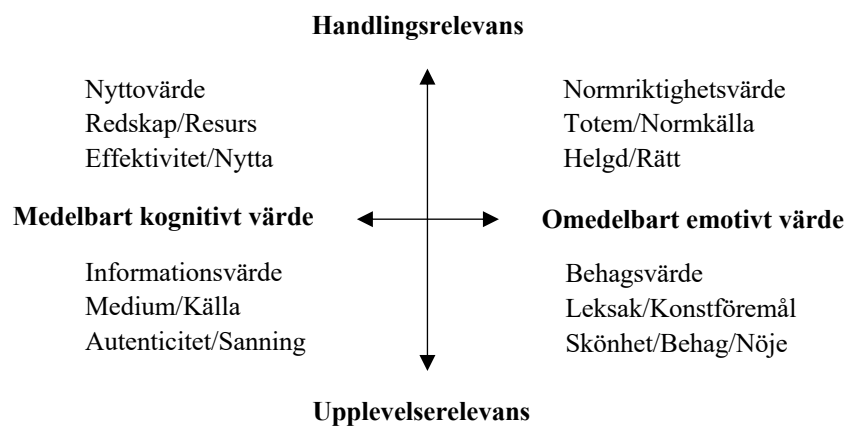
Förfrågan om att delta i studien skickades ut via e-post. 15 arkiv ingår i undersökningen men ytterligare tolv arkiv hade kontaktats och tackat nej till att medverka. De 16 informanter, tillhörande 15 olika arkiv, som sedan ställde upp på intervju har intervjuats antingen via videosamtal genom Zoom eller Microsoft Teams eller via telefonsamtal. Alla informanter förutom en godkände ljudinspelning. På grund av pandemin gjordes inga besök på arkiven. Detta kan ha påverkat uppsatsen resultat då det inte har gått att göra en mer noggrann analys av böckerna eller lokalerna på plats. Under bearbetningsfasen transkriberades alla intervjuer förutom en. Informationen som framkommit i intervjuerna delades sedan in i olika teman gällande bevarande, tillgängliggörande samt plats och värde inom arkivet. Vissa delar av den information som framkommit har därefter analyserats med hjälp av två teoretiska perspektiv (se nästa avsnitt) och jämförts med tidigare forskning och litteratur inom ämnet.

Teoretiska perspektiv

De teoretiska perspektiv som används till analysarbetet i denna uppsats är skandinavisk institutionell teori såsom den förklaras av Ulla Eriksson-Zetterquist, docent i företagsekonomi, samt de tankar och den analysmodell som Svante Beckman, professor emeritus inom kultur och samhälle vid Linköpings universitet, presenterar kring kulturarvets värde.

Inom skandinavisk institutionell teori undersöks variationer i organisationers strukturer och arbetssätt vilket möjliggör en analys av vad som händer när organisationer förändras (Eriksson-Zetterquist 2009, s. 154). Detta perspektiv används för att analysera hur enskilda informanter i studien antingen håller sig i linje med vad organisationens regler säger eller försöker få till en förändring. Förändringar kan vara svåra att genomföra och är ofta väldigt tidskrävande. Det institutionaliserade handlandet anses vara påverkat av intressen och identiteter och kommer ur imitation inom den sociala världen (ibid., s. 155). Analysen med hjälp av detta teoretiska perspektiv framkommer i avsnittet kring hur de medverkande arkiven ser på äldre böckers status och värde.

Svante Beckman har skapat en värdekarta för att analysera värdet på kulturarv, se figur 1 nedan.

Figur 1. Allmän värdekarta från Beckman 1999, s. 59

I min analys av kartan utgår jag ifrån att böcker är en del av kulturarvet. Första raden i varje kolumn står för en värdetyp som böckerna kan ha: nyttovärde, normriktighetsvärde, informationsvärde och behagsvärde. Andra radens ord i varje kolumn: redskap/resurs, totem/normkälla, medium/källa och leksak/konstföremål kan liknas vid den funktion som böckerna kan inneha. Tredje raden i de olika kolumnerna: effektivitet/nytta, helgd/rätt, autenticitet/sanning och skönhet/behag/nöje står för det som betraktaren eller användaren av böckerna kan uppleva att böckerna representerar. En bok kan exempelvis ha ett nyttovärde om den anses vara en resurs och kan göra nytta i ett visst sammanhang: en bok om matematik från 1800-talet kan vara en resurs för ett skolmuseum som har lektioner om skolan förr i tiden. På värdekartans ena axel återfinns nyttovärde och informationsvärde som anses vara kognitiva då de kvalificeras genom en persons vetande, till skillnad från normriktighetsvärde och behagsvärde som är emotiva då de kvalificeras genom en persons känslor. Kartans andra axel baseras på hur det som är nyttigt och rätt är relevant för vilka handlingar en person gör, medan det som är sant och behagligt är relevant för bedömningen av en persons upplevelser (Beckman 1999, s. 60). Figur 1 kommer användas i studien för att analysera informanternas syn på de äldre böckernas värde.

Har alla kommunarkiv äldre böcker?

Förekommer det äldre böcker i alla kommunarkivs samlingar? Ett enkelt svar på den frågan är nej. Av de 15 tillfrågade arkiven svarade tre arkiv att de inte har några böcker som ryms inom ramen för den här studien, fem arkiv har en eller ett fåtal äldre böcker och sju arkiv har minst en äldre boksamling, såsom tabellen nedan visar. Begreppet boksamling innefattar i det här sammanhanget som lägst omkring 30 stycken böcker.

Figur 2. Antal böcker i kommunarkivens ägo

Antal böcker	Antal arkiv
Inga äldre böcker	3
En eller ett fåtal äldre böcker	5
Minst en äldre boksamling	7
Sammanlagt antal arkiv	15

Under perioden då e-postförfrågningarna skickades ut till olika kommunarkiv var det tolv arkiv som svarade att de inte kunde medverka i studien då de inte hade några äldre böcker. I e-postutskicken stod det att jag var intresserad av att intervjua arkiv som har böcker tillverkade fram till omkring 1850-talet inom sina samlingar. De arkiv som inte har sådana böcker tackade därför nej till att medverka. Sedan råkade det uppstå missförstånd mellan mig och två informanter där de senare räknade sina inbundna originalhandlingar som äldre böcker. Inbundna originalhandlingar har inte tagits med i studien eftersom de omfattas av lagskydd och måste bevaras och tillgängliggöras (Arkivlagen SFS 1990:782). Detta missförstånd uppdagades först under intervjuerna. Det sista av de tre arkiven som inte har äldre böcker valde att delta i studien trots att de inte har den typ av bestånd som efterfrågades. På grund av min ursprungliga idé att endast intervjua arkiv som har äldre böcker är det därför ojämnt fördelat i antal mellan de kommunarkiv som har äldre böcker och de som inte har det.

Det ska också förtydligas att samtliga arkiv som deltagit i studien har någon typ av material som kvalificeras som bok inom arkivinstitutionen, exempelvis referenslitteratur och komplement till arkivbestånd, men som inte är tillräckligt gammalt för att omfattas av den här undersökningen. I följande avsnitt kommer en uppräknings av de medverkande arkivens äldre bokbestånd.

Från bibel till boksamling

De medverkande arkiven har olika typer av äldre böcker inom sina samlingar, alltifrån enstaka biblar till boksamlingar med flera tusen titlar. Informanterna G, J, O och P arbetar på arkiv som inte har några äldre böcker och eftersom informanterna O och P tillhör samma arkiv handlar det om tre arkiv. Informanterna A, B, F, H och L arbetar på de fem arkiv som har en eller ett fåtal äldre böcker inom sitt arkivbestånd. Informanterna C, D, E, I, K, M och N:s respektive arkiv har minst en boksamling. Informanterna som medverkar i studien finns listade under ”Personlig kommunikation” på sidan 58.

Biblar

Fyra av arkiven har äldre biblar inom sina bestånd. Informant F:s arkiv tar tillfälligt om hand om två biblar, en från början av 1700-talet och en annan från början av 1800-talet. Informant H:s arkiv har också en bibel från början av 1700-talet. Informant K:s arkiv har en äldre bibel, utan angivet årtal, samt en bok från början av 1700-talet med bibelkommentarer. Den sistnämnda boken är rikt illustrerad och var tänkt som ett bihang till dåtidens stora bibel (Kjellgren 2020, s. 36). Vissa av de här religiösa böckerna är upplagor som ingick i det standardbibliotek som byggdes upp inom kyrkorna under det karolinska enväldet och frihetstiden (ibid., s. 40). Informant M:s arkiv har också en äldre bibel utan angivet årtal.

Lokalhistorisk litteratur

Tre av arkiven har böcker som berör en specifik ort. Informant A:s arkiv har en bok från slutet av 1600-talet som är en samtida skildring av en den ort där boken förvaras än idag. Informant B:s arkiv har en handskriven bok från slutet av 1700-talet som också innehåller en skildring över den ort där boken bevaras än idag. Den sistnämnda boken gjordes sannolikt i minst två exemplar varav ett finns hos arkivet och ett annat på ett universitetsbibliotek. Informant L:s arkiv har en äldre bok från mitten av 1800-talet som innehåller en historisk skildring över ett specifikt område i Sverige. På så vis berör boken till viss del även lokalhistoria för orten där boken bevaras idag.

Offentligt tryck

Fyra av de medverkande arkiven har olika typer av offentligt tryck. Informant D:s arkiv har serien Svensk författningssamling och de volymer som berör studien sträcker sig från 1820-talet till 1850-talet. Informant E:s arkiv har också Svensk författningssamling från samma årtionden som tidigare arkiv. Svensk

författningssamling började utges år 1825 (Nationalencyklopedin u.å.-c). Informant I:s arkiv har en samling med kungörelser och lagar från 1720-talet och framåt. Informant K:s arkiv har (utöver de två religiösa böcker som redan nämnts) några volymer Svensk författningssamling men det är oklart hur många och vilka år de berör.

Skolsamlingar

Två av de tillfrågade arkiven tar hand om äldre böcker från skolor. Informant C:s arkiv tar endast tillfälligt hand om en samling där de äldsta böckerna är från 1700-talet. Informant I:s arkiv har (utöver de lagböcker och volymer av Svensk författningssamling som redan nämnts) böcker från ett elementarläroverk där böckerna är från 1600-talet och framåt. Samlingen innehåller även en handskriven bok och omfattar uppskattningsvis sju hyllmeter. Arkivet har också en boksamling från ett skolmuseum där vissa av böckerna är från innan 1850-talet. En del av de läroverkssamlingar som kommit bort eller förskingras, som Thomas och Björk (2002, s. 54) uppmärksammat, återfinns således ibland i kommunarkiv.

Större oidentifierade samlingar

Det finns också två arkiv som har en stor mängd äldre böcker och där vi under intervjuerna inte gick in på särskilda verk i större utsträckning. Informant M:s arkiv har tryckt material från 1500-talet och framåt i arkivet. De har även böcker från 1700-talet och framåt i ett referensbibliotek. Informant M kunde inte ge någon exakt information om hur mycket äldre tryckt material det handlar om. Informant N:s arkiv har böcker från 1500-talet och framåt, sammanlagt handlar det om flera tusen titlar fram till 1850-talet. Inom dessa samlingar återfinns såväl svensk som utländsk litteratur. Det ska också nämnas att informant E:s arkiv har (utöver de volymer av Svensk författningssamling som redan nämnts) enstaka äldre böcker inom de enskilda arkiven men informanten kan inte säga hur många böcker det handlar om.

Det går att konstatera att det finns en variation av olika typer av böcker där biblar, böcker över en specifik ort och offentligt tryck utgör bokbeståndet på flera av arkiven. Inom de större oidentifierade samlingarna finns det såklart en större variationsrikedom men detta kommer tyvärr inte kunna diskuteras i den här studien. Nu när vi gått igenom vilka olika typer av böcker som arkiven har i sina samlingar ska vi i nästa avsnitt titta närmare på hur böckerna bevaras och hanteras.

Bevaring och hantering

Utformningen av böcker har sett olika ut genom tiderna men den bokform vi känner till idag bygger på skapandet av *codex*. Boken kan beskrivas som en samling blad eller ark där det vanligen står text och där de är hophäftade längst ena sidan (Nationalencyklopedin u.å.-b). Böcker är kompositföremål, det vill säga föremål där flera olika typer av material ingår, och är gjorda av både organiskt och oorganiskt material. Organiska material är till exempel pergament, bomull, lin, trämassa, textil och skinn. Oorganiska material som kan finnas i böcker är ofta metaller och emaljer i form av spännen, knappar och dekorativa präglingar men kan också finnas i bläck och tryckfärger (Stenback 2014, s. 27). Boken har en särskild utformning och behöver också särskilda förhållanden för att bevaras länge. Böcker kan få skador av kemiska, biologiska och mekaniska orsaker (Svenson 1995, s. 51). Tolv av de medverkande arkiven har böcker. I de resultat som presenteras i följande avsnitt framkommer därför resultat från informanterna A, B, C, D, E, F, H, I, K, L, M och N. Dock har informant C inte svarat på samtliga frågor, därför presenteras främst resultaten från de andra informanterna. Först ska vi titta på var arkiven har valt att placera sina äldre böcker och om lokalerna är anpassade för långtidsbevaring.

Böckernas placering

Alla tolv arkiv bevarar sina äldre böcker i arkivlokaler. Det finns också ett arkiv som förvarar en del av sina äldre böcker i ett rum på personalavdelningen där de är en del av ett referensbibliotek (Informant M). För att böckernas material inte ska brytas ner i onödigt snabb takt kräver de särskilda förhållanden i miljön. Papper åldras av sig själv i kontakt med luft, ljus, vatten och värme (Svenson 1995, s. 51). Hög temperatur och stark belysning, till exempel solljus, påskyndar den kemiska nedbrytningen av cellulosa (Stenback 2014, s. 28). I Riksarkivets föreskrifter och allmänna råd om arkivlokaler (RA-FS 2013:4) går det att finna information om hur arkivlokaler helst ska vara utformade för långtidsbevaring. Hur anpassade är arkivlokalerna som dessa tolv arkiv har för långtidsbevaring?

Anpassade lokaler

Nio av arkiven har arkivlokaler som är anpassade för långtidsbevaring (Informanterna A, B, E, F, H, I, L, M och N). Hur det ser ut för informant C:s arkiv vet jag ej. Informant A:s arkiv har lokaler som tidigare har använts till annan verksamhet och som är ombyggda till arkivlokaler men de har börjat bli undermåliga. Arkivet ska flyttas till nya lokaler inom kort. Informant B anser att arkivets lokal är anpassad för långtidsbevaring trots att den ligger i källaren då den har säkrad dränering och upphöjda hyllor. Två av arkiven som har arkivlokaler som är anpassade för långtidsbevaring har också klimatanpassade rum där de förvarar sina äldre böcker (Informanterna F och H). Informant F:s arkiv förvarar sina två biblar i ett litet arkivutrymme där det är 20 grader och en speciell luftfuktighet. Informant H:s arkiv förvarar sin bibel från början av 1700-talet i ett klimatarkiv, där de kontrollerar temperatur och luftfuktighet, tillsammans med arkivets äldsta handlingar och följer Riksarkivets råd för bäst bevaring av papper.

Två av de tolv arkiven har arkivlokaler som inte är optimala för långtidsbevarande (Informanterna D och K). Informant M:s arkiv har också äldre böcker i ett utrymme på personalavdelningen som inte är anpassat för långtidsbevaring. Informant K:s arkiv har ett klimatrum. I det rummet förvaras arkivets två äldre böcker tillsammans med bland annat fotografier. Klimatrummet har arkivets bästa klimat och det är också lite fuktigare där inne än i det övriga arkivet, vilket informanten påpekar är bra för böckerna. Arkivet ska inom kort flytta till nya arkivlokaler som är anpassade efter Riksarkivets rekommendationer angående temperatur och luftfuktighet (Informant K). Informant D:s arkivlokal är inte heller optimal för långtidsbevarande. Arkivlokalen är i ett skyddsrum där det finns ett installerat och fungerande sprinklersystem. Informant D berättar att arkivet inte kontrollerar temperatur eller luftfuktighet men påpekar samtidigt att det inte finns några lagstadgade krav på kommunerna för hur deras arkivlokaler ska se ut utan de följer Riksarkivets riktlinjer i den mån de kan.

För att trä, skinn och textil inte ska torka ut krävs en medelfuktig och stabil miljö med ungefär 50-55 % relativ luftfuktighet. Papper tål ett torrare klimat, på omkring 35-50 % relativ luftfuktighet. Vid så hög luftfuktighet riskerar dock oorganiska material såsom metaller att ta skada. Metaller kräver en relativ luftfuktighet på under 18 % för att inte korrosion ska uppstå. En för hög relativ luftfuktighet kan också leda till att organiskt material lättare blir angripet av mögel, svampar och bakterier (Stenback 2014, s. 28). Organiskt material strävar alltid efter att befinna sig i en kontinuerlig balans gentemot det omgivande klimatet. Materialet tar upp

eller avger fukt beroende på omgivningens luftfuktighet och vid för mycket fuktupptag kan material svälla och vid för torrt klimat kan material torka och det kan leda till sprickbildningar och andra strukturella skador (Björk & Lilja 2003, s. 34). I den här studien har inga exakta värden diskuterats kring temperatur eller relativ luftfuktighet. I kommunarkivens fall verkar det i alla fall handla om att den relativa luftfuktigheten är lite för låg för många böcker och att klimatet passar papper bäst. Vissa organiska material såsom skinn riskerar därför att torka ut. Sammanfattningsvis går det att se att böckerna förvaras i arkivens bästa lokaler, även om de inte alltid följer Riksarkivets föreskrifter. Det finns också ett arkiv som även förvarar äldre böcker i ett referensbibliotek. Nu när vi vet i vilka lokaler böckerna finns, berör nästa fråga hur böckerna förvaras inne i lokalerna.

Arkivboxar och hyllor

Böckerna förvaras främst på två olika sätt, antingen löst stående eller liggande på hyllor eller i arkivboxar, även kallade arkivkartonger. Sex av arkiven har äldre böcker i arkivboxar (Informanterna A, B, E, I, M och N). Informant A:s arkiv har en bok från slutet av 1600-talet som förvaras i en arkivbox tillsammans med ett privilegiebrev och annat äldre material då boken är så pass liten att flera material får plats i samma box. Informant B:s arkiv har lagt sin handskrivna bok från slutet av 1700-talet tillsammans med annat material i en arkivbox för att boken inte ska åka omkring inne i boxen. Hos informant E:s arkiv kan sköra böcker, förutom att de ligger i arkivboxar, även ha omslag i syrafritt material. Är arkivboxen större än själva boken fyller de ut boxen för att boken ska ligga bra när boxen förflyttas, precis som hos informant B. Informant E:s arkiv har dock inte hunnit placera sin serie med Svensk författningssamling i arkivboxar. Böckerna bevaras i dagsläget i lite större lådor och är endast grovarkiverade på det sättet enligt informant E. Precis som för föregående arkiv har informant I:s arkiv sina äldre böcker i arkivboxar med fascikelomslag runt böckerna. Boxarna ligger ned för att inte ryggarna ska skadas och släppa i bindningen. Arkivet har även packat arkivboxarna på ett särskilt sätt där böckerna ligger tättpackade (Informant I). Informant M:s arkiv har en del äldre böcker inom de enskilda arkiven som ligger i arkivboxar. Hos informant N:s arkiv finns det också en del arkivboxar för sköra och slitna böcker som får ligga ned på hyllorna. Det handlar dock om en liten del av arkivets totala bokbestånd (Informant N). Kungliga biblioteket menar att kapslar, en motsvarighet inom biblioteksväsendet till arkivboxar, erbjuder ett bra skydd vid förvaring och hantering av böcker. De kan skydda böckerna från skador som orsakas av ljus, damm och smuts. De poängterar vikten av att kapslarna har rätt format för att innehållet inte ska vikas eller böjas. Om det ligger flera föremål i samma kapsel är

det en bra lösning av använda omslag, detta minskar också risken för skador (Björk & Lilja 2003, s. 29). Det samma går att säga om arkivboxen.

Hälften av arkiven som använder sig av arkivboxar har också böcker stående eller liggande löst på hyllor (Informanterna E, M och N). Detta har också de sex resterande arkiven (Informanterna C, D, F, H, K och L).

Figur 3. Svensk författningssamling på hylla. Fotografi taget av en av informanterna, februari 2022

Informant C förvarar de böcker, ungefär 15 hyllmeter, som arkivet har tillfälligt i sina lokaler på arkivhyllor som inte är anpassade för böcker. Informant D:s arkiv har böcker stående på hyllor. Informant E:s arkiv har en del äldre böcker som står fritt på hyllor i arkivet. Anledningen till att de inte är förpackade i arkivboxar beror på att de är förtecknade för länge sedan och den aktuella arkivpersonalen har inte haft tid att ändra på det, utan personalen är glad om böckerna ens får plats på hyllorna (Informant E). En informant skickade ett fotografi via e-post som visar hur arkivets böcker förvaras (se figur 3). Bilden kan ge en idé om hur förvaringen kan se ut även på de andra arkiven.

Informant F:s arkiv tar tillfälligt hand om två biblar från början av 1700-talet och 1800-talet. Böckerna ligger ned på en hylla då de är för stora för arkivboxar i standardstorlek men eftersom de ligger i ett säkert arkivutrymme klarar de sig bra anser informant F. Informant M:s arkiv har också en bibel som är för stor för en arkivbox i standardmått. Arkivet har även annat tryckt material från 1500-talet liggande på arkivhyllor då dessa böcker också är för stora för arkivboxar. Dessa böcker anses vara så värdefulla att de bevaras tillsammans med arkivets

pergamentbrev i låsta hyllor som bara vissa i personalen har tillgång till (Informant M). De flesta böcker i informant N:s arkiv står upp på hyllor i arkivlokalen. Det handlar om skjutbara arkivhyllor som inte är anpassade för böcker. Eftersom det endast finns kantskenor på hyllorna i informant N:s arkiv kan böckerna trilla ner i gavlarna, vilket också händer ibland. Detta kan då leda till att böckerna får mekaniska skador. Kungliga biblioteket påpekar vikten av att utformningen på hyllorna är anpassad så att hanteringen inte försvåras och för att minska slitaget på böckerna. För att undvika att bokryggar deformeras genom att de står lutade på en hylla kan man placera böckerna i arkivboxar eller använda bokstöd. Kungliga biblioteket rekommenderar, precis som många arkiv gör i den här studien, att förvara stora och tunga böcker liggandes (Björk & Lilja 2003, s. 28). En av informanterna som endast har sina äldre böcker stående på en hylla funderar på om det skulle vara bra att lägga böckerna, i det här fallet Svensk författningssamling, i arkivboxar. Hen funderar över för- och nackdelar kring ett sådant beslut: ”Det är frågan om man inte skulle lägga dem i arkivkartong ändå, så de håller längre” (Informant D, intervju via videosamtal, februari 2022). Informanten anser dock att böckerna på något sätt har acklimatiserat sig till arkivlokalen och lyfter fram som argument att man inte vet hur materialet kommer reagera om luftbilden plötsligt förändras genom att det placeras i arkivboxar. Hen vet inte om det skulle kunna göra mer skada än nytta egentligen (Informant D). Trähyllor kan på grund av lignin medverka till nedbrytningen av papper, därför kan arkivboxar vara en bra idé för att skydda materialet som ska bevaras (Rooth 1990, s. 178).

Sammanfattningsvis går att konstatera att både stora, mellanstora som små kommuner använder sig av arkivboxar för att skydda sina äldre böcker, det finns därför inget som särskiljer arkiven åt beroende på kommunstorlek. Stora böcker placeras inom alla arkiv direkt på hyllorna då arkivboxarnas standardstorlekar inte passar. Nu när vi vet hur böckerna är placerade är det tid att granska i vilket skick de är i och om arkiven använder någon utrustning när de hanterar dem.

Böckernas skick och hantering

Kunskap om olika material som en bok kan vara gjord av verkar variera hos informanterna. Bibliotekarien Gunilla Rooth lyfter fram i en artikel hur vi ofta visar själva materialet, det fysiska och kemiska sammanhanget, för lite intresse (1990, s. 178). Frågan kring böckernas olika material ingick inte som en fråga i den här studien (se bilaga) och därför har inte alla informanter fått möjlighet att uttrycka sig i detta ämnet och därför kommer inte böckernas material diskuteras djupare.

Informanterna fick däremot frågan om de kontrollerar skador på boken eller böckerna i sitt förvar. Det var bara tre informanter som uttryckte tydligt att de aktivt kontrollerar regelbundet även böckerna inom sitt bestånd (Informanterna A, E och I). Dock ska nämnas att under de intervjuer med arkiv som har stora boksamlingar, i synnerhet med informanterna M och N, gick vi inte in på detaljer kring enstaka böcker. De har därför inte fått möjligheten att uttrycka sig kring eventuella skador och slitage på böckerna.

Skador och slitage

Sju av arkiven har upptäckt slitage, skador eller angrepp på sina äldre böcker (Informanterna B, D, E, H, I, K och L), varav tre informanter upptäckte detta under intervjun då de samtidigt granskade boken eller böckerna (Informanterna B, D och L). Slitaget, skadorna eller angreppen visar sig i form av slitna bokryggar, skador och bortfall av material i kanterna av böckerna, smuts, mögelangrepp, torra och spruckna skinnband, lösa pärmar, blad och skinnspännen. Informant B upplever dock inte att det slitage som arkivets bok från slutet av 1700-talet uppvisar är problematiskt: ”Den har vanliga åldersskador, alltså den är ju gammal liksom, men den är inte sliten på det viset” (Informant B, intervju via videosamtal, februari 2022). Informanten menar således att man måste räkna med ett visst slitage på allt äldre material. En annan informant, informant D, upplever först att arkivets äldsta böcker är i väldigt dåligt skick. Informanten hade inte studerat boksamlingen Svensk författningssamling innan intervjun och berättar hur hen tror att de äldsta böckerna från 1820- och 1830-talen är angripna av något eller möjligtvis vattenskadade. Hen tror att böckerna har stått någon annanstans, exempelvis i ett äldre rådhus: ”De har ju börjat (skratt), de äldsta där har ju börjat leva sitt eget liv kan man ju säga, de är väl inte i så bra skick längre” (Informant D, intervju via videosamtal, februari 2022). Efter att sedan ha studerat den äldsta boken närmare upptäcker informant D att den inte är i så dåligt skick som hen trodde. Pappret inuti boken ser skapligt ut och det har inte varit en vattenskada. Hen förklarar att det verkar som att det bara är ryggarna som inte klarat av tidens tand (Informant D). Informant I är först väldigt positiv till böckernas skick, i synnerhet gällande insidan av böckerna: ”I alla tre samlingarna så är det faktiskt ett fantastiskt bra skick, vi är själva förvånade över att de överlevt skolvindar och stormar och allting (skratt)” (Informant I, intervju via videosamtal, februari 2022). Förutom förvåningen över böckernas goda skick påpekar dock informant I lite senare i intervjun att det finns en del mögelangrepp på vissa av böckerna. Det handlar om gammalt mögel: ”Så det är säkert mögel som har kommit på 1800-talet, alltså det är intorkat, och det låter vi bara vara” (Informant I, intervju via videosamtal, februari 2022). Informant

I nämner också att de äldsta skinnbanden inte mår så bra för det är för torrt i arkivet. Hen påpekar dock att de inte mår bra när de kom till arkivet och att detta inte uppstått hos dem. Ofta mår insidan bättre än utsidan precis som informant I uttrycker det i texten ovan. Vissa böcker kan hålla en hög kvalitet gällande pappret som använts. Informant K talar om en av arkivets äldre böcker på följande vis:

Trycket är ju jättefint, och tidigt, vi har ju haft protokoll här ifrån [19]70-talet som är urblekta, som vi måste skanna för att kunna bevara. Det är olika perioder där det har varit olika bra med sådant här material, så den [boken från början 1700-talet] är bra på det sättet.

Informant K, intervju via videosamtal, februari 2022

Sammanfattningsvis går det att konstatera att flera av arkiven har skador, slitage eller angrepp på sina böcker. Insidan av böckerna verkar vara mer skonade än utsidan i flertalet fall. När arkiven sedan ska hantera dessa böcker använder de någon särskild utrustning?

Utrustning vid hantering

När böckerna hanteras av personal och allmänhet så har en del arkiv särskild utrustning. Sju av arkiven har vita bomullshandskar, även kallade bomullsvantar, vid hanteringen (Informanterna A, E, H, I, L, M och N). Informant F fick dock inte frågan om användandet av bomullshandskar. Informant E:s arkiv använder sig också av arkivboxar i olika höjder för att på så vis kunna lägga böckerna i en vagg. Detta har samma funktion som bokkuddar har och innebär en skonsammare hantering av böcker som har ömtåliga pärmar eller som håller på att spricka. Informant I:s arkiv använder alltid handskar men har inte någon bokkudde eller liknande. Hen säger att det inte vore en så dum idé med en bokkudde men sättet de arbetar på idag är att undvika att hantera böckerna i största möjliga mån (Informant I). Informant M:s arkiv använder handskar när de hanterar material som är tillverkat innan 1900-talet. Arkivet har också bokkuddar men det är inget krav att använda dem: ”Det får man avgöra från bok till bok, men oftast rör det sig då om väldigt stora böcker. De här gamla böckerna som vi har då, som är innan [1850-talet], de är ju oftast ganska små” (Informant M, intervju via telefonsamtal, februari 2022). Informant N förklarar att hen använder handskar vid hantering av material som är äldre än slutet av 1800-talet och menar att: ”Om jag märker att det är liksom skört så tar jag på mig arkivhandskar men annars, det är nog bara lite så att man känner av skulle jag tro” (Informant N, intervju via videosamtal, februari 2022). Flera av arkiven använder således handskar regelbundet men det finns också de informanter som inte gör det. Tre av arkiven i studien har ingen typ av utrustning vid hanteringen

av de äldre böckerna (Informanterna B, D och K). Informant B förklarar hur hen ser på frågan om man ska använda handskar eller inte:

När jag började på arkivet så var det ju liksom inte på arkiv att man använde handskar eller liknande. Jag har ju hört både och, att det kan vara bra med handskar men man kan ju råka ha sönder sidorna lättare om man har mindre känslighet i fingrarna, det är mycket så. Så jag har liksom bara låtit det vara.

Informant B, intervju via videosamtal, februari 2022

Informant K formulerar sig på ett liknande sätt som informant B gällande bomullshandskar. Hen har hört från ett av universitetsbiblioteken att man inte blir lika noggrann när man tar i material med handskar. Informant K:s arkiv använder ibland handskar till arkivmaterial men inte när de har hanterat sina två äldre böcker. Det finns olika skolor kring huruvida bomullshandskar är bra att använda eller inte. På Riksarkivets hemsida går att läsa vilka regler som gäller inom deras läsesalar. Vid hantering av handlingar är den första regeln att: "Bomullsvantar ska användas och finns att låna" (Riksarkivet u.å.). Kungliga biblioteket menar däremot att det bara är vissa typer av material som kräver handskar, detta gäller exempelvis fotografiskt material. Kungliga biblioteket anser snarare att handskar utgör en risk i synnerhet vid hantering av papper med trasiga kanter vilket kan orsaka att fragment fastnar i bomullen (Björk & Lilja 2003, s. 17). I en artikel från 2005 framhåller papperskonservatorn Cathleen A. Baker och bibliotekarien Randy Silverman hur det är ett relativt nytt koncept att använda bomullshandskar i bevarandesyfte och att vanan sannolikt sprids till olika läsesalar med äldre böcker endast i slutet av 1990-talet (2005, s. 7). Författarna kritiserar användandet av handskar och menar att det inte finns vetenskapliga belägg för att bara händer skulle orsaka kemiska skador på böckerna. Handskar är ingen garanti för att skydda böckerna från smuts eller svett men de ökar riskerna för att de som hanterat dem ska orsaka mekaniska skador. Det bästa vore därför att tvätta händerna innan äldre böcker hanteras (ibid., s. 8). Historiken Kjellgren lyfter dock fram att det finns vissa tillfällen då handskar är nödvändiga. Det handlar speciellt om när man arbetar med böcker som samlat på sig olika typer av smuts och mögel. Då är handskarna till för att skydda användarens händer och inte i första hand för böckernas skull (2020, s. 25). Det som går att konstatera kring hanteringen av de äldre böckerna är att flera arkiv använder sig av bomullshandskar och att ett fåtal arkiv även använder sig av bokkuddar eller motsvarande. Det går att ifrågasätta användningen av handskar då flera studier påvisar att de kan göra mer skada än nytta. Förutom olika typer av utrustning vid hanteringen har de medverkade arkiven bevarandeplaner som de rättar sig efter när det gäller böckernas omvårdnad?

Bevarandeplaner

Som vi har sett i tidigare avsnitt behöver böckernas olika beståndsdelar ibland särskilda bevarandeförhållanden gällande temperatur och luftfuktighet för att bevaras så länge som möjligt. Hur ser arkiven till att följa detta? Har de medverkande arkiven en särskild bevarandeplan för sina äldre böcker? Faktum är att inget av arkiven har en sådan plan idag (Informanterna A, B, D, E, F, H, I, K, L, M och N).

Framtida bevarandeplaner

Tre av elva arkiv planerar dock att arbeta fram ett styrdokument för sina böcker (Informanterna A, E och I). Informant A:s arkiv ska så småningom flytta till nya arkivlokaler och då ska även styrdokument och hantering uppdateras och det gäller även förvaring av böcker, i synnerhet deras bok från slutet av 1600-talet. Informant E vet att böcker kan kräva annan skötsel än de huvudsakliga arkivalierna som arkivet har. Hen har en förhoppning om att de inom arkivet ska kunna åtgärda lättare saker själva, såsom rengöring av böckerna. De har inte råd att skicka iväg böckerna till en extern part. Behovet av att rengöra böcker är nytt och uppstod när de tog emot boksamlingen med Svensk författningssamling. Informant E:s arkiv vill också kunna ta hand om sina inbundna protokollshandlingar. Arkivet behöver därför en sluss där personalen kan arbeta med material och sedan låta det stå tills det är dags att ta in det till arkivet. Arkivet ska införskaffa ett dragskåp för rengöring av material. Så som det ser ut idag kan de bara arbeta vid sina egna skrivbord och informant E påpekar att böckerna har en del mögelsporer och att detta inte är något man vill få upp i andningsorganen. Dock tror informanten att arkivets personal inte kommer kunna laga böcker själva. Om böckerna har skador som de inte kan åtgärda inom arkivet kommer de sannolikt bevaras extra aktsamt genom att de slås in omslag och placeras i arkivboxar samt att de digitaliseras (Informant E). Informant I känner att de klarar av att tillgodose böckernas bevarande på bästa sätt i dagsläget men att de har mer att göra med boksamlingarna:

Det har varit så prioriterat att få in [böckerna] så snabbt som möjligt till arkivet [...]. Men sedan är nästa steg det här med det långsiktiga bevarandet. Det håller vi på [med] nu och inventerar hela arkivet och gör bevarandeplaner för att de ska med de här böckerna. Inom något år så kommer vi ha en bättre plan.

Informant I, intervju via videosamtal, februari 2022

På informant I:s arkiv vill de lära sig mer om hur de ska vårda den yttre delen, omslaget, av sina böcker, till exempel skinnbanden. Vissa av arkivets böcker har också mögelangrepp men dessa tänker arkivet låta vara för de anses vara inaktiva

(Informant I). Om böcker ska mögelsaneras finns det vissa saker att tänka på. Lättare angrepp av ytligt vitmögél kan borstas bort med mjuka borstar utomhus eller i dragskåp. Den som utför arbetet måste bära skyddsmask, skyddsglasögon och handskar. Vid svårare mögelangrepp ska en utbildad bok- eller papperskonservator kontaktas. En mögelsanering innebär inte att boken blir helt återställd då det i princip är omöjligt att bli av med mögelsporer helt och hållet. Det som en sanering kan åstadkomma är att boken blir hanterbar men den kommer fortfarande att lukta om den en gång har möglat (Kjellgren 2020, s. 28).

Slutligen går det att konstatera att två av tre arkiv som vill skapa bevarandeplaner lägger stort fokus på böckernas utsida. Hur resonerar de andra arkiven som inte har bevarandeplaner?

Avsaknad av bevarandeplaner

Varför har inte de andra arkiven tankar på att upprätta en bevarandeplan? Vissa av arkiven har endast en eller två äldre böcker inom sina samlingar och då anser de förmodligen att det inte är nödvändigt. En informant, vars arkiv tillfälligt förvarar två äldre böcker, förklarar att de inte har en bevarandeplan eftersom böckerna inte är kommunarkivets huvudsakliga uppgift (Informant F). Ett annat arkiv förklarar hur det är bristen på resurser som gör att böckerna inom arkivet inte har en specifik bevarandeplan (Informant N). Informant N:s arkiv har böcker stående i skjutbara arkivhyllor som inte är anpassade för böcker vilket gör att böckerna kan trilla ner i gavlarna. Ingen anställd har tid att ta hand om detta på arbetstid då det handlar om väldigt många hyllor. Så som det ser ut idag planerar inte arkivet att göra något åt problemet men det finns en privatperson som arbetar med böckerna på fritiden:

Vi har en eldsjäl som kommer och tittar lite då och då i biblioteket [det vill säga den del av arkivlokalen där böckerna står] och ser att 'oj det här ser inte bra ut'. Han har tagit tag i och arbetat lite med att, i alla fall att ställa in bokstöd där böcker har fallit ner och sådär och har lite sådär allmän koll men det finns inget strukturerat arbete. Det finns ingen plan direkt för, det är ju mer såhär, det här är något som måste göras men vem ska göra det? Det finns inte resurser helt enkelt. Så det är den här eldsjälen som gör det lite, när tid finns kan man säga, tyvärr.

Informant N, intervju via videosamtal, februari 2022

Även inom folkbiblioteken återfinns en avsaknad av bevarandeplaner för äldre boksamlingar. Evelina Ottossons uppsats lyfter fram hur inget av de sex folkbibliotek hon studerat har en utarbetad och skriftlig bevarandepolicy angående sina äldre boksamlingar. Ottosson förklarar att detta beror på att endast ett fåtal i personalen hanterar och har kunskap om böckerna (2009, s. 49). Detta verkar även

stämman gällande arkiven i den här studien. Flera informanter uttrycker under intervjuerna hur de upplever en osäkerhet kring äldre böckers behov och hantering.

Ovana att hantera äldre böcker

Äldre böcker är ett material som en del informanter inte känner sig riktigt bekväma med: ”Vi är ju liksom inte bibliotekarier eller konservatorer på det viset som kanske har kunskaperna på hand om sådana böcker heller egentligen, även om vi har kunskap i hur man förvarar handlingar, pappersmaterial” (Informant A, intervju via telefonsamtal, februari 2022). Fyra andra informanter uttrycker också hur de inte är experter på bevarandet av äldre böcker (Informanterna B, I, K och N). Informant B tänker att det hens arkiv kan göra för att ytterligare förbättra för arkivets bok från slutet av 1700-talet är att kontrollera temperatur och luftfuktighet oftare. Informant I uttryckte en viss oro inför att hantera material de inte är vana vid på arkivet:

Vi kan ju rätt så mycket om det redan men vi är ju inga papperskonservatorer, så att vi har ju naturligtvis mer att lära men vi är lite rädda också för att börja med att fixa med pappret, så det vi vet inte riktigt vad det är för material, alltså om det är mögelsporer och annat i pappret och man vill inte sätta igång processer liksom. Nu är allting insomnat, det är torrt och de mögelangreppen som har varit är ju uttorkade och gamla. Vi vill liksom vara säkra på att inte sätta igång någonting, om du förstår vad jag menar, utan vi låter det vara tills vi vet mer liksom.

Informant I, intervju via videosamtal, februari 2022

Under intervjun med informant I talar vi om hur olika material kan kräva olika bevarandeförhållanden. I samband med det berättar informanten om arkivets skinnband. Hen berättar att klimatet inne i lokalerna är för torrt för att skinnbanden ska trivas men hen avslutar med att säga: ”Vad ska vi göra?” (Informant I, intervju via videosamtal, februari 2022). Arkivlokaler har i regel klimat som främst är anpassat för papper (Kjellgren 2020, s. 23). Precis som jag tog upp i avsnittet ”Anpassade arkivlokaler” så kräver papper inte samma höga luftfuktighet som skinn gör för att må bra. Kungliga biblioteket förklarar att för de flesta bibliotekssamlingar är en jämn relativ luftfuktighet på 50 % lämplig (Björk & Lilja 2003, s. 34). Riksarkivet rekommenderar en relativ luftfuktighet på omkring 35 % för pappershandlingar (RA-FS 2013:4 8 kap. 3 §). Att arkiven konstant skulle hålla en relativ luftfuktighet på 50 % i sina arkivlokaler är högst osannolikt, det skulle öka riskerna för bland annat mögelangrepp. Detta skapar dock ett dilemma för kommunarkiven. Informant K upplever situationen med arkivets två äldre böcker på ett liknande sätt som föregående informant. Böckerna är arkivets äldsta material och för tillfället ligger de löst på en hylla: ”Men vi kommer ju lägga dem i någonting så småningom, eller jag visste inte riktigt om man skulle försöka restaurera dem på något sätt, eller vad man gör. Vi har aldrig haft så gammalt material” (Informant K,

intervju via videosamtal, februari 2022). Den ena boken som är ifrån början av 1700-talet har lösa pärmar och vissa lösa blad: ”så jag vet inte riktigt hur man ska hantera det där” (Informant K, intervju via videosamtal, februari 2022). Flera informanter visar upp en stor försiktighet kring hanterandet av de äldre böckerna. Deras roller riskerar då att bli lite passiva vilket innebär att böckerna kanske inte kommer få så mycket uppmärksamhet, speciellt om det känns svårt och jobbigt för personalen att ta tag i det. Flera av arkiven har dessutom enbart några enstaka böcker och då känns det kanske som för mycket arbete för ett fåtal objekt att sätta sig in i deras specifika bevarandekrav. Hos informant N saknas det tid för att arbeta ordentligt med böckerna, trots att arkivet har flera tusen böcker i sitt förvar. Likaså vet inte informanten så mycket om olika materials optimala bevarandeförhållanden: ”Mina kunskaper på området är ganska knappa kan jag säga, jag vet inte. Jag utgår ifrån att man har tänkt rätt en gång i tiden” (Informant N, intervju via videosamtal, februari 2022). Informanten förlitar sig på att de som tidigare har arbetat på arkivet har tänkt på vilket klimat som är bäst för böckerna och att man idag bara fortsätter i deras spår.

Två andra informanter berättar kort om vad de tänker att vissa äldre böcker skulle behöva för att bevaras på bästa sätt. Informanterna E och F nämner hur skinnband behöver fettas in för att inte spricka. Användningen av skinnolja eller putsmedel är dock något som Kungliga biblioteket avråder från då det kan ge upphov till en ökad nedbrytning av böckerna som behandlas. Det går att åstadkomma en kosmetisk förbättring men den är ofta kortlivad och boken är fortfarande lika skör som innan. Om skinnband ser slinta ut eller smular sig, så kallad skinnröta, vilket inte smittar, är det bättre att förse böckerna med omslag för att förhindra ett fortsatt slitage och för att angränsande böcker inte ska smutsas ned (Björk & Lilja 2003, s. 54). Det sker dock en naturlig smörjning av böckerna när de hanteras med bara händer och den typen av fett anses inte vara farlig utan snarare tvärtom. Det finns således en viss dubbeltydighet inom frågan.

Informant F förklarar också hur böcker behöver skyddas från både fukt, mögel, brand och skadedjur. Hen påpekar att klimatförändringarna gör det lättare för skadedjur att överleva i vårt klimat och sedan komma in i arkiven:

Att bevara är inte bara att de ska ligga i klimatarkiv, tryggt och säkert, utan det är ju att det ska även skyddas mot yttre angrepp som insekter exempelvis. Jag tror inte det står så på arkivhandledningar utan det står mest om att det ska vara syrafria omslag och ska packas in, då borde de packas hermetiskt så inte skadedjuren kommer in.

Informant F, intervju via videosamtal, februari 2022

Att försluta något hermetiskt innebär att man tar bort all luft. Jag vet inte hur informanten har tänkt att det går till om man skulle packa in böcker hermetiskt. Det verkar som att böckerna i sådana fall inte kommer kunna tillgängliggöras så lätt. När en besökare vill titta på böckerna behöver de ju plockas fram ur sina arkivboxar. Dessutom påpekar Riksarkivet hur arkivboxar inte får vara helt lufttäta då skadliga gaser uppstår vid nedbrytningen av papper. Dessa gaser måste ha möjlighet att läcka ut (2008, s. 25).

Sammanfattningsvis går det att konstatera att de arkiv som upplever att det finns en ovana kring hanteringen av äldre böcker återfinns i alla olika storlekar på kommuner som finns med i urvalet. Det går därför inte att säga att detta bara skulle vara en fråga som rör exempelvis mindre kommuner med färre resurser. Efter att ha diskuterat hur de äldre böckerna bevaras och hanteras hos de medverkande arkiven kommer vi titta närmare på i nästa avsnitt hur dessa böcker eventuellt tillgängliggörs.

Tillgängliggörande

I en artikel från 2003 förklarar Karin Åström Iko, den nuvarande riksarkivarien, hur arkivens informationsrikedom ställer krav på användarna. För att nå till kunskapen som arkiven kan erbjuda behöver användarna själva ha insikter i vad arkiven har för material och hur man hittar till deras lokaler (2003, s. 18). Sedan Åström Iko skrev sin artikel har det hänt mycket med digitalisering och sökbarhet via internet. Trots denna förändring har inte alla kommunarkiv samma möjligheter när det gäller att vara synliga inför allmänheten. Hur ser det ut hos kommunarkiven i studien gällande deras äldre böcker? Är de uppskrivna i förteckningen och kan allmänheten söka fram dem?

Finns böckerna förtecknade?

För att kunna återhitta information behöver den vara nedskriven och sökbar. Dock är äldre böcker inte en del av de allmänna handlingar som måste tillgängliggöras enligt lag. I 2 kap. 14 § av tryckfrihetsförordningen står det att en allmän handling inte anses vara: ”en tryckt skrift [...] som ingår i ett bibliotek eller som från en enskild har tillförts ett allmänt arkiv uteslutande för förvaring och vård eller forsknings- och studieändamål” (SFS 1949:105). Arkiven är därför inte skyldiga att tillhandahålla böckerna utan det handlar snarare om ett sätt att synliggöra arkiven som organisation genom att visa vad de har för olika typer av material. Finns således de deltagande arkivens böcker förtecknade?

Förtecknade böcker

Fem av arkiven har sina böcker förtecknade och sökbara (Informanterna B, E, I, M och N). Två andra arkiv har förtecknat sina böcker internt så att personalen kommer åt informationen men böckerna är inte sökbara för allmänheten (Informanterna D och L). Informant L upptäckte detta först i samband med intervjun. Informant B, vars arkiv har sin bok förtecknad och sökbar, påpekar dock: ”Man måste ju nästan veta att den finns för att man ska veta att den [går att hitta hos oss], alltså så här, det är ju inte så att vi skyltar med den på något sätt men de som är intresserade av den hittar ju den” (Informant B, intervju via videosamtal, februari 2022). Detta citat leder tankarna till gångna tiders arkivverksamhet då tankesättet var att forskare hittar material i arkiven utan att arkiven aktivt behöver sprida informationen först. Arkivmyndigheternas främsta användare var då företrädare för den akademiska

forskningen, i synnerhet historiker. Dessa användare lärde sig själva under utbildningen hur de skulle hitta och använda arkiven. När arkivmyndigheterna sedan fick ett större ”kulturarvsuppdrag” på 1990-talet vidgades besöksgrupperna till gemene man. Detta ställde nya villkor på arkivets sätt att tillgängliggöra sina samlingar då många av besökarna inte längre hade de förkunskaper som krävdes för att hitta material i arkiven. På arkiv behöver besökaren ofta mer vägledning än på bibliotek eller museum (Åström Iko 2003, s. 19-20). Informant B förklarar att hen upplever att arkivet inte har något bra sätt att nå ut till allmänheten på i syfte att synliggöra just äldre böcker. Det är också viktigt att lyfta fram att flera av arkiven som deltagit i studien inte har förtecknade böcker.

Icke förtecknade böcker

Det förekommer att arkiven har okänt material inom sina samlingar. Fyra av arkiven som deltagit i studien har inte sina böcker förtecknade eller sökbara i ett register (Informanterna A, F, H och K). Informant A sökte på arkivets bok och upptäckte att den inte fanns förtecknad: ”Ja, alltså inte rätt ut, det såg jag faktiskt nu, vilket är lite konstigt, man har väl inte uppdaterat förteckningen” (Informant A, intervju via telefonsamtal, februari 2022). Detta är dock något som de ska ändra på nu när informanten är medveten om det: ”Det är någonting som vi får uppdatera helt klart. Det är bra att folk vet om att den finns” (Informant A, intervju via telefonsamtal, februari 2022). Ett av de andra arkiven som inte heller har sin äldre bok, en bibel, förtecknad tänker också att det är något som borde rättas till:

Jag hittar inte den i vårt förteckningssystem heller. Ska jag vara helt ärlig så tror inte jag att det är någon som har tänkt på det här, eller var vi skulle förteckna den, det är ju under en övrigt-kategori eventuellt, men jag kan faktiskt inte hitta det. Men det är ju något att ta tag i och faktiskt skriva in den i en övrigt-förteckning här.

Informant H, intervju via telefonsamtal, mars 2022

Informant A:s fall är ganska förvånande. Informantens arkiv har en bok från slutet av 1600-talet som berör orten där kommunarkivet ligger idag och som inte finns förtecknad. Det handlar alltså om en mindre vanlig bok som har stark anknytning till kommunen och som man tänker borde ha ett speciellt värde för kommunarkivet. Jag återkommer till informanternas olika syn på böckernas värde senare i uppsatsen. För informant A:s arkiv skulle man kunna tänka sig att de av säkerhetsskäl kanske vill ha boken uppskriven i förteckningen. I de andra informanternas fall rör det sig om biblar och en bok med bibelkommentarer. Att böckerna inte är förtecknade kan bero på flera saker men det verkar som att det i dessa fall beror på hur tidigare arkivpersonal har arbetat. Informanterna berättar hur de inte har haft tid att

förteckna material som inte finns med i registren. När material inte är förtecknat kräver det också ofta att man fysiskt letar efter det i arkivet, vilket kan ta tid. Icke förtecknat material kan skapa en känsla av oordning i samlingarna. Riksarkivets rapport från 2016 rörande sina nio bibliotek visar dock att även de har stora delar av sina boksamlingar som varken är genomgångna eller katalogiserade. Förutom det så är inte heller bibliotekskatalogen fullständig eller enhetlig vilket Riksarkivet ser som ett problem för användbarheten för både personal och allmänhet (Bodell, Ingemarsson, Norberg, Sandström & Sjöquist 2016, s. 7). Rapporten lyfte också hur det även är en säkerhetsfråga då mycket material som Riksarkivet har anses vara värdefullt (ibid., s. 10). Inom de tillfrågade kommunarkiven finns det alltså både förtecknade och icke förtecknade böcker. När allmänheten sedan vill titta på dessa böcker, hur ser framtagningen av böckerna ut?

Kontrollerad framtagning

Till skillnad från biblioteken har arkiven nästan alltid en kontrollerad framtagning av sitt material med undantag av viss referenslitteratur. När det gäller de äldre böckerna, har arkiven fått förfrågningar om framtagning? Hur resonerar arkiven när allmänheten ber om att få titta på deras böcker?

Begäran om framtagning

Tre arkiv har fått begäran om framtagning av sina äldre böcker (Informanterna B, M och N). Sju arkiv har däremot inte fått sådana förfrågningar (Informanterna A, D, F, H, I, K och L). Dock ska det förtydligas att sex av arkiven inte har sina äldre böcker sökbara (Informanterna A, D, F, H, K och L). En informant lyfter fram att det är först nu, i den här undersökningen, som arkivets äldsta böcker får skina lite (Informant D). Vid frågan om en besökare har kommit för att studera arkivets äldre böcker svarade en informant: ”Om man säger de här biblarna, det är som allmängods, det är ju en av de vanligaste tryckta skrifterna och vi brukar ju ha hembygdsfolk och sådant på besök, de har ju legat framme [...] så de som har velat titta på dem har ju fått göra det” (Informant F, intervju via videosamtal, februari 2022). Informanten menar att dessa biblar inte är så speciella att just deras exemplar nödvändigtvis behöver studeras. I den här undersökning har alla arkiv sagt att de tar fram sina böcker om de får eller skulle få en begäran om framtagning.

Extra kontrollerade former

I vissa fall kan arkiven också ha lite extra kontrollerade former när materialet ska visas upp. Informant A:s arkiv har en bok från slutet av 1600-talet som handlar om orten där boken förvaras än idag. Informanten förklarar att de sällan behöver ta fram boken då den inte är förtecknad eller sökbar. Under de senaste åren har ingen ur allmänheten begärt ut boken. Om arkivet skulle visa den för besökare skulle personalen kanske bläddra åt dem för att undvika mekaniska skador på materialet. Informant A förklarar att de försöker att inte bläddra så mycket i boken eftersom den är skör på grund av sin ålder. Arkivet låter besökare bläddra själva i nyare arkivmaterial:

Men när det gäller den här boken så känner vi nog att vi får vara lite mer försiktiga för det är ju faktiskt så också att när det är en sådan här udda bok så kan det ju vara samlarbegärligt också, så att vi vet ju inte om det kan vara så att det är stöldbegärligt kanske, om det är så att vi skulle lämna den med någon ensam. På så sätt så särbehandlar vi ju den lite.

Informant A, intervju via telefonsamtal, februari 2022

Även informant K uttrycker hur hen är lite försiktig med att visa upp arkivets två äldre böcker som varken är förtecknade eller sökbara. Det handlar om en äldre bibel, utan angivet årtal, samt en bok från början av 1700-talet med bibelkommentarer. Informanten tar extra hänsyn till den äldsta boken från början av 1700-talet. Hen tycker precis som informant A att boken är känslig och hen skulle inte vilja att en besökare satt och bläddrade i boken i onödan. Informanten säger att: ”Ibland om det kommer besökare så kan vi visa den så men vi har den inte till allmänt beskådande på något sätt [...]. Men det är inte många gånger vi har visat dem heller för den delen, utan det är bara ibland som liksom en kuriositet” (Informant K, intervju via videosamtal, februari 2022). Informanten poängterar att ingen har kommit till arkivet i ett forskningssammanhang för att studera böckerna. Efter att ha undersökt hur och i vilken grad böckerna är tillgängliga för allmänheten leder det sista citatet in oss på hur arkiven också kan använda sig av böckerna inom det egna utåtriktade arbetet.

Utåtriktat arbete

Utåtriktat arbete kan användas på arkiv för att lära besökare mer om den nationella och lokala historien och ge besökarna en bättre förståelse för arkivens roll i samhället. Fem av de medverkande arkiven som har äldre böcker använder inte böckerna vid utåtriktat arbete (Informanterna B, D, I, L och M). De har åtminstone inte gjort det under informanternas tid vid respektive arkiv. En informant fick inte

frågan under intervjun (Informant E). Hur ser det ut för de arkiv som använder sina böcker och i vilka sammanhang görs det?

Böckerna används

Fem av arkiven i studien har använt sina böcker vid utåtriktat arbete på ett mer eller mindre officiellt sätt (Informanterna A, F, H, K och N). Informant A använder ibland arkivets bok från slutet av 1600-talet vid studiebesök. Informant F:s arkiv, som tillfälligt tar hand om två biblar sedan många år tillbaka, har sina böcker framme när det kommer besökare, exempelvis medlemmar från hembygdsföreningen. De som har velat titta på biblarna har fått göra det men det sker inget aktivt visande från informant F:s sida. En annan informant, informant H, använder sig också av arkivets bibel från början av 1700-talet vid studiebesök. Informanten vet att bibeln, som varken är förtecknad eller sökbar, har varit med under Arkivens dag innan hen började arbeta i kommunen: ”Så vi har ju haft den tillgängliggjord men inte, jag tror inte att den är sökbar på något sätt” (Informant H, intervju via telefonsamtal, mars 2022). Informant K:s arkiv visar upp sina två äldre böcker vid enstaka tillfällen bland annat vid nyanställningar, studiebesök och ibland spontant för besökare, exempelvis släktforskare. Informant N tror att hens arkiv använder sig av de äldre böckerna vid utåtriktat arbete. Om det exempelvis sker en visning i arkivlokalen är det möjligt att besökarna även tittar på de äldre böckerna. Vid frågan om informanten skulle önska att arkivet använde de äldre böckerna mer vid utåtriktat arbete svarade hen följande:

Nej, faktiskt inte (skratt). Alltså, på ett sätt vill jag ju såklart att folk ska få nytta av de här, använda det och så här, men jag är nog lite sådär att jag är orolig att det skulle hamna fel eller gå sönder och så vidare och så vidare. Man kan säga att jag är rätt kluven i den frågan för att det är ju klart att jag skulle, det är ju fantastiskt om folk använder det här äldre [materialet], våra besökare och forskare, och det finns ju de som gör det, men jag är så rädd för slitaget, så att det är väldigt dubbelt.

Informant N, intervju via videosamtal, februari 2022

På ett sätt är informants N:s inställning till tillgängliggörandet av böckerna anmärkningsvärd. Den går lite emot inställningen att offentliga arkivinstitutioner ska ha maximal öppenhet. Det är dock förståeligt att slitaget på böckerna oroar informanten. Om efterfrågan är hög kan slitaget på materialet få konsekvenser för hur väl det kan bevaras för framtiden. Hertil Lindelöw och Parmhed lyfter fram i sin uppsats hur det även inom universitetsbiblioteken finns ett motsatsförhållande mellan tillgängliggörande och bevarande av äldre samlingar. Det finns en problematik kring att slitaget ökar när efterfrågan på samlingarna ökar (2006, s. 25). Hertil Lindelöw och Parmhed menar att det då är viktigt att det finns tydliga regler

för hur böckerna ska hanteras. De menar att det skulle gå att begränsa tillgängligheten på de efterfrågade böckerna men att detta skulle leda till andra problem och att det i slutändan är bättre att ge tillgång till raritetssamlingarna på universitetsbiblioteken än att förhindra det (ibid., s. 44). Så skulle det även gå att resonera inom arkivsektorn. Det finns inget som visar på skillnader mellan arkivens sätt att arbeta utåtriktat med sina äldre böcker kopplat till kommunstorleken. Både stora, mellanstora och små kommuner använder sig av sina böcker. Bland de arkiv som i dagsläget inte använder sig av sina böcker i det utåtriktade arbetet ser de som en möjlighet att göra det i framtiden?

Potentiell användning

Vid frågan om arkiven skulle kunna tänka sig att använda böckerna i utåtriktat arbete framöver svarar informant B att hen skulle kunna tänka sig att visa upp arkivets äldre bok i något sammanhang, till exempel Arkivens dag. Dock uttrycker informanten att det är viktigt att tänka på säkerheten i sådana fall eftersom hen anser att boken kan vara stöldbegärlig. Informant B upplever att det skulle lättare att ställa ut andra handlingar ur arkivets samlingar. Informant I:s arkiv planerar att använda skolmuseets boksamling i det utåtriktade arbetet riktat mot skolor och elever men de har inte hunnit så långt i arbetet ännu. Då är tanken att arkivet ska visa upp gamla läroböcker och prata om barn i skolan förr i tiden och barn som levde på den ort där kommunarkivet ligger idag. Skolan är en viktig del för att förstå dåtidens samhälle. Informant I förklarar att flera av de äldre böckerna är lite ömtåliga, det handlar bland annat om häften som användes i skolundervisningen. Informanten tänker att arkivet kan ta med sig en eller par böcker till skolorna för att illustrera men att eleverna inte får bläddra och bära runt böckerna själva. Häften, tryckta för skolundervisning, var tänkta att vara en förbrukningsvara och då har materialet inte alltid så hög kvalité. Informant L:s arkiv har en äldre bok från mitten av 1800-talet som bland annat berör den ort där kommunarkivet ligger idag. Informanten har dock svårt att föreställa sig hur arkivet skulle kunna använda sig av boken i det utåtriktade arbetet i nuläget då hen inte har läst boken. Hen tror att det skulle gå att lyfta fram olika lokalthistoriska aspekter ur boken men det finns ingen konkret plan för detta för tillfället (Informant L). Informant M:s arkiv skulle kunna ställa ut äldre böcker för allmän beskådning då de precis har köpt in nya stöldsäkra montrar till arkivet. Precis som informant B tänker informant M:s arkiv på säkerheten kring dessa äldre böcker. Det faktum att de upplever att böckerna kan vara stöldbegärliga leder oss in på frågan om vilken status och värde de äldre böckerna anses ha inom arkivet enligt studiens informanter.

Äldre böckers status och värde

Är äldre böcker en naturlig del av kommunarkivens samlingar och vilket värde tilldelas dem av informanterna? I det här avsnittet återfinns svar från alla 16 informanter som deltagit i undersökningen. Informanterna O och P tillhör samma arkiv därför hänvisar jag till dem som ett arkiv och skriver O-P i referensen. För att ta reda på vilken status böckerna har tilldelats inom arkiven får vi titta på hur pass prioriterat materialet är utifrån vad som har framkommit i de två tidigare avsnitten kring bevarande och tillgängliggörande.

Böckernas plats inom arkiven

Informanterna har olika ståndpunkter när det kommer till vilken roll äldre böcker har inom arkivets samlingar. För en del informanter är äldre böcker ett material som av olika anledningar inte prioriteras inom verksamheten.

Nedprioriterat bestånd

Arkiv kan ha brist på utrymme inom sina arkivlokaler. Boksamlingar kan ta upp stora ytor och arkivhyllor är inte anpassade för böcker. Utifrån informanternas svar går det att urskilja hur böckerna ibland är ett nedprioriterat bestånd inom arkivet. De får inte alltid samma omvårdnad som andra handlingar. Det är få böcker som kan bli ivägskickade på vård hos externa bokbindare. Informant N:s arkivs budget skulle inte tillåta detta, i alla fall inte i år. Om böckerna är i dåligt skick skulle de förmodligen läggas i arkivboxar men inom informant N:s arkiv saknas det tydliga bestämmelser för hur arkivet ska hantera söndriga böcker. Informant N:s arkiv har hyllor som inte är anpassade för böcker och där böckerna kan trilla ned i gavlarna. Informanten uttrycker hur hen anser att de äldre böckerna är nedprioriterade på grund av att hen är den enda ur personalen som arbetar med böckerna och att det inte handlar om en heltidstjänst. Informant N upplever att hen inte hinner med allt arbete som borde göras. Informanten menar också att det borde ligga på organisationsnivå att se till att böckerna prioriteras inom arkivet och att det inte går att förlita sig på att eldsjälar ska komma in på sin fritid. Det borde istället finnas ett systematiskt arbete med böckerna enligt informant N.

Avsaknad av styrdokument är ytterligare en faktor som indikerar att böckerna inte är prioriterade inom arkiven som medverkat i studien. Även det faktum att böckerna

inte finns med i arkivförteckningarna visar på hur hanteringen av böckerna avviker från annat traditionellt arkivmaterial. Detta tyder på att boken inte har samma status inom samlingen, åtminstone inte när förteckningsarbetet skedde, vilket kan ha varit för länge sedan då en del av de här böckerna har funnits inom arkiven i många årtionden. Vid ett av arkiven finns det också anställda som enbart arbetar med att plocka fram böcker och annat arkivmaterial till besökarna. Inom den arbetsstyrkan är det stor omsättning och de byts ut en gång per år enligt ett fastlagt system, vilket informanten vid detta arkiv tycker är ett problem. Hen menar att personerna får en känsla och förståelse för materialet efter att de arbetat på arkivet ett tag och då ska de helt plötsligt bytas ut och det menar informanten visar på att hanteringen av äldre material är eftersatt. Om de som arbetar med att plocka fram material ur samlingarna hanterat materialet ovarsamt leder det till på sikt ett stort och onödigt slitage. Inom vissa arkiv upplevs det därför som att böckerna är nedprioriterade. Det går att dra paralleller till hur boksamlingar behandlas inom andra arkivorganisationer. Den rapport som Riksarkivet skrev 2016 visar hur även deras olika bibliotek saknar nedskrivna verksamhetsplaner. Rapporten visar hur biblioteken hade en viktigare plats inom flera av landsarkiven på 1980- och 1990-talen (Bodell, Ingemarsson, Norberg, Sandström & Sjöquist 2016, s. 15, 23). Brötegård och Karlsson visar i sin magisteruppsats hur vissa perioder i Sverige har präglats av en större bevarandemedvetenhet. De hänvisar till 1910- och 1920-talen, 1960-talet, början av 1970-talet samt mitten av 1990-talet och framåt (2004, s. 88). En student vid Högskolan i Borås, Evelina Ottosson, uppmärksammar det som Brötegård och Karlsson skrivit och menar att vid de folkbibliotek hon studerat ser hon inte en större bevarandemedvetenhet. Ottosson undrar om det inte är slut på den sistnämnda perioden som magisterstudenterna hänvisar till och menar att folkbiblioteken är mer intresserade av att satsa på digitalisering än fysiskt bevarande (2009, s. 51). Temat om nedprioriterade äldre boksamlingar återfinns därför även inom andra studier. Emellertid finns det i den här studien också exempel på när böckerna anses vara ett likvärdigt eller prioriterat bestånd inom arkivet.

Likvärdigt eller prioriterat bestånd

Flera av informanterna i studien upplever att de äldre böckerna prioriteras likvärdigt med det övriga materialet (Informanterna A, B, E, F, K och L). Trots att böckerna inte är skyddade enligt lag har inget arkiv som deltagit i studien planer på att gallra sina äldre böcker. Detta innebär att böckerna som finns inom samlingarna har en relativt säker plats. Informant B:s arkiv har en handskriven bok från slutet av 1700-talet som anses ha en likvärdig plats med det övriga beståndet men informanten förtydligar också: ”Alltså den är ju lite speciell och det är roligt att ha en sådan bok

eller så här på arkivet, men det är ju inte så där jättemycket med mitt dagliga arbete att göra på arkivet och de andra handlingarna förtjänar ju också väldigt mycket omsorg” (Informant B, intervju via videosamtal, februari 2022). Informant E upplever också att arkivets äldre böcker har en säker plats inom arkivet: ”De här riktiga rariteterna, de här gamla sakerna som du frågar oss om nu, före 1850, de har väl sin självklara roll, tycker jag, i arkivet för det finns ju inga stora upplagor på de böckerna” (Informant E, intervju via videosamtal, februari 2022). I det här fallet är det raritetsaspekten som gör att böckerna har en likvärdig eller prioriterad plats inom arkivbeståndet. En annan faktor som pekar mot att böckernas status är likvärdig med det övriga arkivbeståndet är att de blir placerade i arkivlokalerna, där arkivens övriga bestånd finns. Ur stöldsypunkt är dessa lokaler säkrast för böckerna. Dock är de inte alltid de bästa lokalerna för böckerna rent klimatmässigt, speciellt inte för skinnband som riskerar att torka ut. Böckerna prioriteras likvärdigt också när de placeras i arkivboxar som skydd mot damm och slitage. Ibland kan till och med böckerna prioriteras extra mycket som i de fall då böckerna placeras i arkivens bästa lokaler, det vill säga klimatrullen. Inom informant H:s arkiv har man valt att placera arkivets bibel från början av 1700-talet i klimatarbivet eftersom personalen anser att boken har känsligt material och mår bäst där. I andra fall prioriteras böckerna när de förvaras i låsta hyllor dit endast ett fåtal ur personalen har tillgång (Informant M). Det går alltså att konstatera att de äldre böckerna anses vara värdefulla för flera arkiv och att de behandlas på liknande sätt som det övriga materialet. Trots att böckerna i flera fall behandlas på ett likvärdigt sätt, anser informanterna att böckerna är arkivmaterial?

Är äldre böcker arkivmaterial?

Alla informanter har inte uttryckt sig i frågan rörande huruvida äldre böcker är arkivmaterial. Av de som har det är det en del som tydligt säger att de äldre böckerna inte är arkivmaterial eller arkivhandlingar. De menar istället att böckerna är tryck och biblioteksmaterial (Informanterna F, J och K). Informant F:s chef anser att biblarna som arkivet tillfälligt förvarar sedan många år inte är handlingar utan föremål (Informant F, e-post, februari 2022). För informant K är de två religiösa böckerna som hans arkiv har inte arkivmaterial utan kuriositeter. Även informant N uttrycker i sin intervju att de inom arkivet pratar om ”arkivmaterial” och ”biblioteksmaterial”. Ibland kan gränsdragningen dock vara svår att göra. Inom informant M:s arkiv räknas arkivets äldsta böcker från 1500-talet som arkivmaterial då de är väldigt värdefulla medan annat äldre tryckt material som finns i referensbiblioteket räknas som böcker. Skillnaderna mellan vad som utgör en arkivhandling och en bok beskrivs ofta som att arkivhandlingen är unik, det vill

säga att den i de flesta fall bara finns i ett exemplar, medan boken finns i flera exemplar (Svenson 1995, s. 52). Anteckningar i en bok kan förändra en boks status: ”Då helt plötsligt så blir det en arkivhandling för då har man ju tillfört något unikt” (Informant E, intervju via videosamtal, februari 2022). Denna uppfattning delas av flera informanter (Informanterna E, I och M). Det är en gammal inställning att handskrivet material anses vara ädlare än tryckt material. Detta går att härleda tillbaka till fransmannen Gabriel Naudé (1600-1653) som var bland de första att skapa regler för biblioteksvetenskapen. Sättet att dela in litteraturen var ett uttryck för hur den värderades (Nordin 2019). Av de arkiv som deltagit i studien är det informant I:s arkiv som har haft flest interna diskussioner kring böcker. Arkivet har bland annat lagböcker där det förekommer anteckningar från 1700- och 1800-talen och två äldre boksamlingar från skolor: ”Är det arkivmaterial eller är det bara en boksamling [som hör hemma] på biblioteket? Då beslutade vi oss för att ’nej, det är arkivmaterial alltihop’. Vi lägger in det i arkivet och vi liksom upphöjer statusen för den här samlingen” (Informant I, intervju via videosamtal, februari 2022). Genom att placera böckerna i arkivlokalen utfärdas ett slags skyddspass åt boksamlingarna.

Sammanfattningsvis går det att se att det finns delade åsikter om äldre böckers status inom arkiven. En del informanter upplever att böckerna inte är arkivmaterial medan andra tycker att böcker visst kan vara det. Var anser informanterna att böckerna egentligen hör hemma, på arkiv eller hos en annan organisation? Skulle informanterna kunna tänka sig att införliva fler äldre böcker inom sina samlingar?

Var hör böckerna hemma?

Det finns olika åsikter kring huruvida äldre böcker skulle vara en naturlig del av ett kommunarkivs samlingar eller inte. Under intervjuerna frågade jag om ifall arkiven hade fått förfrågningar om att ta emot äldre böcker eller boksamlingar. Tre informanter fick inte möjlighet att svara på frågan och ingår därför inte i följande siffror (Informanterna B, C och L). Tio av sammanlagt tolv arkiv har inte fått en förfrågan om att ta emot en äldre boksamling (Informanterna A, D, F, G, H, J, K, M, N och O-P). Det kan också vara så att informanterna inte kände till att en förfrågan har skett. Detta innebär alltså att endast två arkiv har fått förfrågningar om att ta emot äldre böcker, vilket de också har gjort (Informanterna E och I). Det ska också lyftas fram att av dessa tio arkiv som inte har fått sådana förfrågningar, är det ändå två arkiv som har tagit hand om några enstaka äldre böcker genom egna beslut (Informanterna K och M). Arkivpersonalen har själva beslutat när de besökt

platser, i de här fallen en sockenstuga och en skola, att ta med sig några böcker tillbaka till arkivet. Sammanlagt är det fyra arkiv som aktivt har tagit emot eller tagit med sig äldre böcker till arkiven de senaste åren (Informanterna E, I, K och M). Hur har informanterna resonerat kring mottagandet av de äldre böckerna och hur resonerar de arkiv som inte har äldre böcker eller som inte skulle vilja ta emot fler?

Utänför kommunarkivets ansvarsområde

Informant J, vars arkiv inte har några äldre böcker, anser att det inte ingår i kommunarkivets uppdrag att ta hand om den här typen av material. De andra två arkiven som inte heller har några äldre böcker är mer öppna för att eventuellt ta emot böcker, om de skulle uppfylla vissa kriterier som jag återkommer till under avsnittet "Lokalhistorisk anknytning" (Informanterna G och O-P). Även flera av de arkiv som har äldre böcker uttrycker hur deras äldre böcker egentligen inte hör hemma i ett kommunarkivs samlingar men att böckerna ändå får vara kvar (Informanterna A, B, D, H och K). En informant förklarar: "I grund och botten så ingår ju inte det i vårt uppdrag, att ta hand om just tryckta böcker" (Informant A, intervju via telefonsamtal, februari 2022). Informanterna lyfter fram hur ett kommunarkivs huvudsyfte är att bevara kommunens handlingar. Informant H:s arkiv har en äldre bibel från början av 1700-talet men informanten påpekar hur det egentligen inte är ett självklart material att ta in i samlingen. Bibeln har fått vara kvar tack vare sin lokalanknytning till kommunen. Även informant K, som nyligen tog in två äldre böcker till arkivet, påpekar hur böckerna egentligen inte har någon anknytning till arkivet. Informanten nämner den äldsta boken från början av 1700-talet och säger: "Så om man tänker på arkiv så har den ju inte här och göra egentligen (skratt) mer än att den, jag antar att man har använt den i skolundervisningen på något sätt" (Informant K, intervju via videosamtal, februari 2022). Här menar informanten att boken förmodligen har använts i kommunen förr i tiden. Precis som informant H:s arkiv så har detta arkiv valt att ta in och behålla böckerna på grund av deras lokala anknytning. Jag återkommer till detta senare i uppsatsen i avsnittet "Lokalhistorisk anknytning".

Två av arkiven i studien förvarar sina äldre böcker och boksamlingar enbart tillfälligt i sina arkivlokaler (Informanterna C och F). Informant F:s arkiv har en bibel från början av 1700-talet som bara skulle förvaras tillfälligt i arkivet men som har blivit kvar i flera årtionden. Informanten har nyligen hittat bibelns gåvobrev där det står att boken skänktes till rådstugurätten på 1930-talet och att om rådstugurätten upphör ska bibeln tas om hand om av en kyrka i kommunen.

Informant F:s medverkan i den här studien har lett till att ärendet med bibeln har aktiverats. Bibeln ska därför, efter flera årtionden i tillfällig förvaring hos arkivet föras över, både fysiskt och juridiskt, till den tilltänkta kyrkan. Informant F tycker också att det är där bibeln bäst hör hemma och inte på arkivet. Informant C:s arkiv har blivit tvunget att ta emot böcker från en skola i kommunen efter ett beslut av kommunstyrelsen. Utifrån intervjun verkar det som att informant C inte är förtjust över att ha böckerna i arkivet och att hen tycker att de egentligen inte hör hemma där. Arkivet är inte alltid tänkt att vara slutförvaring åt böckerna men kan alltså fungera som ett tillfälligt förvar. Informant G, vars arkiv inte har äldre böcker, tycker att: ”Jag [kan] tycka att man har ett liksom samhällsansvar också att ta emot material som annars kanske skulle förkomma” (Informant G, intervju via videosamtal, februari 2022). Utefter det resonemanget agerade informant K när hen hittade två äldre böcker på en vind i en sockenstuga: ”De låg bara där på en vind och skröpade och då tog vi hand om dem” (Informant K, intervju via videosamtal, februari 2022). Informant K ville inte att böckerna skulle förstöras eller slängas men de hade aldrig några diskussioner internt på arkivet kring mottagandet av böckerna. Även informant E resonerade på ett liknande sätt när arkivet fick en förfrågan om att ta emot volymer av Svensk författningssamling:

När de rev sockenmagasinet för några år sedan så ringde de och undrade om vi var intresserade att ta hand om den [Svensk författningssamling] och då var jag lite tveksam först. Egentligen har ju arkiv som uppdrag att ta hand om det som är unikt, alltså det som det bara finns ett exemplar av och författningssamlingar finns det ju ganska mycket, men nu var ju detta hela deras upplaga ända från 1825, när den första kom och fram en bit in på 1900-talet, så jag tyckte liksom att det var, det kanske inte är så vanligt att det finns en sådan samling på ett och samma ställe. Så då bestämde vi oss för att vi skulle ta hand om den då.

Informant E, intervju via videosamtal, februari 2022

Informant F förklarar hur det kan vara svårt att slänga saker. Hen fortsätter med att berätta att många arkiv har sådana här: ”Slagsamlingar, folk har hittat saker när de har tömt skrivbord eller folk som har hittat något när någon dött och så har de kommit och lämnat in dem någonstans, till biblioteket, och biblioteket kanske har lämnat över dem [till arkivet]” (Informant F, intervju via videosamtal, februari 2022). Informanten tänker att arkiven och även biblioteken har svårt att slänga gamla böcker som kommit in på olika håll, exempelvis genom donationer: ”Det är sådana rester som bara följer med och sedan när de har funnits tillräckligt länge så börjar folk ’vad ska vi göra med dem?’” (Informant F, intervju via videosamtal, februari 2022). Arkivet fungerar i några fall som en plats för böcker som annars kanske riskeras att slängas. Informant F:s arkiv ska enligt ett beslut av kommunpolitikerna inte ha något material i arkivets samlingar som inte berör kommunens verksamhet. De enskilda arkiven ska lämnas till en annan organisation.

Informant F:s arkiv förvarar tillfälligt två biblar. Informant F önskar hitta ett nytt hem åt arkivets andra bibel, då den första bibeln ska överlämnas till en kyrka (se sidorna 41-42). Informanten säger även under intervjun: ”Om vi ska följa kommunallagen är det bara kommunens egna handlingar som vi ska ta in” (Informant F, intervju via videosamtal, februari 2022). Någon sådan paragraf har jag dock inte kunnat hitta i kommunallagen (SFS 2017:725). Om nu äldre böcker inte hör hemma på arkiv, vilken eller vilka organisationer tycker informanterna bär det ansvaret?

Biblioteken, Riksarkivet och andra organisationer

Biblioteken verkar vara en organisation där böcker hör hemma enligt flera informanter (Informanterna A, C, D och J). Informant A menar att uppdraget att tillhandahålla äldre böcker snarare ligger på biblioteken eller möjligtvis museer. Informanten påpekar dock att det inte bara handlar om arkivens vilja att ha eller ta emot böcker, det handlar också om resurser, det vill säga om det finns pengar, personal och utrymme för att ta hand om materialet. Informant A:s arkiv anser att äldre böcker inte är kommunarkivets ansvar men även om de skulle vilja ta emot böcker har de inte utrymme för det. Likaså informant D tycker att en mindre mängd böcker går bra att ta emot medan en större samling böcker snarare är en fråga för biblioteken. När informant J:s arkiv får förfrågningar, för det förekommer att de får förfrågningar dock inte om så gamla böcker, brukar arkivet i första hand hänvisa till stadsbiblioteket:

Jag kan väl känna lite att man, vi skiljer ju en del på vad som är bibliotek och vad som är arkiv liksom, det är ju inte riktigt samma sak liksom. Arkiv är ju i regel, det är ju unika handlingar, det är ju handlingar som inte finns på annat ställe utan de finns hos oss och ingen annanstans liksom, medans då om man jobbar med tryckta böcker så är det ju så egentligen att de kan ju finnas på många ställen [...] [bland annat på] olika typer av bibliotek och det finns ju många bibliotek runt om i landet [som] har material av äldre slag skulle jag tro.

Informant J, intervju via videosamtal, februari 2022

Visst förekommer det äldre böcker på olika bibliotek runt om i landet. Maria Holmqvist visar i sin magisteruppsats hur majoriteten av de 40 folkbibliotek som hon studerat har äldre boksamlingar och ibland även specialsamlingar som omfattar alltifrån inkunabler till 1800-tals litteratur (1996, s. 51). Holmqvist påpekar dock att flera av biblioteken inte anser att det ingår ett bevarandansvar i deras uppdrag då de inte är ”arkivbibliotek” (ibid., s. 46). Biblioteken har till skillnad från arkiven primärt betraktas som bildnings- och förmedlingsinstitutioner medan arkiven har i uppgift att bevara för framtiden (Brötégård & Karlsson 2004, s. 20). Informant I uttrycker hur hen inte vågar lita på att boksamlingarna som arkivet fått in hade

bevarats om de hamnat på biblioteket istället. Ibland kan kommunarkivet upplevas som en bättre plats för äldre böcker än biblioteket. Så är fallet för informant E:s arkiv där det har gått informella diskussioner kring att arkivet skulle ta över en äldre boksamling från biblioteket. På arkivet finns en vana ta hand om material som inte är lättillgängligt utan som kräver en förfrågan om uttagning (Informant E). Studenten Elisabet Edling ser behovet av ett tydligare nationellt uppdrag, genom ett tillägg i bibliotekslagen, både för forskningsbibliotek och andra bibliotek som förvaltar specialsamlingar i syfte att säkerställa att böckerna bevaras långsiktigt (2021, s. 58). Om biblioteken hade ett tydligare uppdrag gällande äldre böcker kanske arkiven skulle känna sig mer bekväma med att helt överlämna ansvaret för äldre böcker till biblioteken?

Biblioteken är inte de enda organisationer som informanterna föreslår under intervjuerna som mer lämpade organisationer att ta hand om äldre böcker. Om böckerna skulle stanna inom en arkivorganisation är det enligt flera informanter snarare en fråga för Riksarkivet (Informanterna D, H och O-P). Informanterna O och P:s arkiv har inga äldre böcker. Arkivet har endast böcker från 1900-talet och framåt. Informanterna O och P antar att om det har funnits äldre böcker inom arkivet förr i tiden har Riksarkivet dem nu. Informant D uttrycker hur en större mängd böcker inte skulle kunna omhändertas av kommunarkivet. Informanten har redan föreslagit biblioteken som ett alternativ men hen ser också Riksarkivet som en möjlighet: ”Det beror ju på hur mycket det är också, hur mycket det ska kosta. Skulle det visa sig att det var ett halvt bibliotek då kanske det skulle bli lite svårare [att ta emot] men då hade man säkert kunnat kontakta Riksarkivet [...] så kan man säkert arrangera något i sådana fall” (Informant D, intervju via videosamtal, februari 2022). Informant D avser med större mängd böcker omkring tusen böcker. Informant K:s nya kollega har också föreslagit att arkivets två äldre böcker borde lämnas till ett landsarkiv. Att flera informanter nämner Riksarkivet som en organisation som skulle kunna ta emot äldre böcker är intressant av historiska skäl. Från 1700-talet till långt in på 1800-talet tog Riksarkivet emot pliktexemplar av allt tryck. Som en rest av detta finns det inom Riksarkivets bibliotek i Marieberg exempelvis samlingar från 1500-, 1600- och 1700-talen (Bodell, Ingemarsson, Norberg, Sandström & Sjöquist 2016, s. 26). Arkivexemplar var också den äldre benämningen på pliktexemplar (Nationalencyklopedin u.å.-a) och fanns innan ordet biblioteksexemplar tillkom. Huruvida Riksarkivet skulle vara intresserad av att ta emot äldre böcker kan inte diskuteras i den här studien då Riksarkivet inte har kontaktats. Det som går att nämna är att Riksarkivets bibliotek har förslag till förvärvspolicy. Landsarkiven ska förvärva lokalhistorisk litteratur med

utgångspunkt i sina geografiska upptagningsområden. Marieberg-Arninge, där även Slottsarkivet ingår, kan införskaffa böcker som omfattar svensk historia i vidare mening från medeltiden och framåt (Bodell, Ingemarsson, Norberg, Sandström & Sjöquist 2016, s. 39). Dock ska det även påpekas att Riksarkivets bibliotek brottas med resursbrister. Biblioteken har för liten personalstyrka i förhållande till samlingarnas storlek och personalen har allt mindre tid för biblioteksarbetet (ibid., s. 7).

Utöver biblioteken och Riksarkivet nämns också andra organisationer av några informanter. Informant F som önskar hitta ett nytt hem åt en av arkivets två äldre biblar vill att den nya platsen ska uppfylla visa kriterier:

Om jag kan bli av med den lilla bibeln också så ska jag se till att den hamnar på en värdig plats, någon kyrka eller någon [...] lokalförening [...]. Det [känns] inte så juridiskt rätt att skänka bort [den] till en förening. Men om det skulle vara en institution som Riksarkivet, en bra verksamhet och riktiga lokaler, då känns det ju bättre att skänka till en sådan eller ett länsmuseum. Vi får gå igenom och se om vi hittar några gåvobrev eller så. Den kan ju ha kommit in någon annanstans ifrån, man har hittat den, den har kunnat legat i rådstugan som en vanlig bibel.

Informant F, intervju via videosamtal, februari 2022

Precis som informant I inte anser att biblioteken kan ta hand om äldre böcker, tycker informant F att det inte skulle kännas bra för hen personligen om boken hamnade på ett ställe där boken inte blir lika väl omhändertagen som på arkivet. I informant F:s fall behöver det inte vara Riksarkivet men vilken annan kulturinstitution som helst skulle gå bra så länge de kan ta hand om boken i bra lokaler. Även informant A nämnde möjligheten att överlämna äldre böcker till ett museum. En del av informanterna i studien anser dock att kommunarkiven visst bör inneha och ta emot äldre böcker inom sina samlingar.

Kommunarkiven

De arkiv som faktiskt har flera boksamlingar sticker ut på vissa sätt mot de andra arkiven (Informanterna I, M och N). Detta gäller i synnerhet informant I:s arkiv som aktivt har tagit emot större boksamlingar de senaste åren. Även informant E utmärker sig genom sin vilja att ytterligare ta emot äldre böcker inom arkivets samlingar. För informant E har böcker äldre än mitten av 1800-talet en given plats inom kommunarkivet. Hen förklarar att dessa böcker ofta bara finns kvar i få exemplar. Informanten förtydligar också hur politikerna i hens kommun prioriterar arkivverksamheten och att kommunarkivet därför har en tradition att ta emot enskilda arkiv i ganska stor utsträckning. Informant E förklarar att politikerna inte

ser det analoga arkivet som en belastning, utan arkivet ska byggas om och byggas till. Vissa arkiv tycker således att böcker hör hemma på arkiv. Det finns dock starka meningsskiljaktigheter i frågan som vi har kunnat konstatera och en informant får ofta höra: ”Jaha, har ni böcker här? Ja, men är det någonting som hör hemma på ett arkiv?” Det är ofta jag får den frågan. Det är lite kontroversiellt” (Informant I, intervju via videosamtal, februari 2022). Informant I upplever att det finns en sorts förakt mot tryckt material inom en arkivsamling. Hen upplever att när arkivet får besök från andra kommuner och organisationer är de flesta lite föraktfulla när hen visar boksamlingarna: ”Det är inte lika fint med tryckt material som källmaterialet” (Informant I, intervju via videosamtal, februari 2022). Informant I lyfter speciellt fram en yngre boksamling från 1870-talet och framåt, som dock inte ingår i studien, och säger att:

Det anses ju inte som tillräckligt fint. Precis som när jag växte upp fick man inte läsa serietidningar för det var amerikanskt. Lite av de här fördomarna växer kvar eller finns kvar. Man är barn av sin tid och det är väldigt mycket klassperspektiv i det tryckta ordet. En klassiker inbunden i läderband från 1850-talet, det kanske hade varit lättare att försvara medan då en serietidning kanske inte hade varit lika lätt att försvara men vem är det som bestämmer det? Det är bara en massa konstiga idéer vi har (skratt).

Informant I, intervju via videosamtal, februari 2022

Både informant E och I har lärt sig under sina utbildningar att tryckt material inte hör hemma på arkiv. Att handskrifter skulle värderas högre än tryckt material har gamla rötter. Gabriel Naudé, som tidigare nämnts, ansåg att handskrifterna var den högst värderade delen av ett bibliotek (Naudé 2006, s. 45). Inom informant I:s arkiv har frågan kring böckernas plats inom arkivet diskuterats flitigt de senaste åren, vilket jag redan har nämnt i ett tidigare avsnitt. Informant I tillägger i slutet av vår intervju:

Jag skulle vilja fråga de andra arkiven som inte tycker de ska ha böcker hur de, varför de inte tycker det, deras argumentation, om det verkligen, vad är källmaterial och vad är tryckt? Är det verkligen en linje? Som jag själv när jag gick arkivutbildningen så var det ju en, det var en mur liksom, vi fick lära oss att nej det ska man akta sig för, tryckt [material]. Idag har det svängt eftersom att jag lever i en annan tid.

Informant I, intervju via videosamtal, februari 2022

Informanten anser att äldre böcker bör få vara en del av kommunarkivets samlingar. Att alla kommunarkiv inte vill eller kan ta emot äldre böcker handlar såklart inte bara om vilja utan ofta om resurser också. Trots det går det ändå att fastslå att de arkiv som idag väljer att ta emot äldre böcker går lite emot strömmen.

Bryta mot normer

Det görs ofta en uppdelning mellan vilken minnesinstitution som ska hantera vilken typ av material. Det finns alltså en uppfattning att olika organisationer har "sin" typ av material som är rätt för just den organisationen (Nessow & Olsson 2021, s. 61). Det är utefter denna uppfattning som informant J uttryckte sig i citatet på sidan 43, att arkiv ska ha unika handlingar och bibliotek ska ha tryckt material. De arkiv som har flera boksamlingar (Informanterna I, M och N) och de arkiv som i vissa fall aktivt tar emot nya äldre böcker (Informanterna E och I) bryter på ett sätt mot de mönster eller normer som kan finnas på kommunarkiv där "rätt" material skulle vara unika handlingar. Inom skandinavisk institutionell teori anses en organisation representera en social ordning där handlingar utförs efter ett givet mönster. Detta leder till en psykologisk lättnad för de anställda då antalet val att göra under en dag kan vara få (Eriksson-Zetterquist 2009, s. 15-16). Eriksson-Zetterquist förklarar hur en organisation är ihärdig i sin version av den sociala verkligheten och att den enskilde individen möter en organisation som inte kan ifrågasättas så lätt. En enskild person kan inte önska bort organisationen och vill hen införa en förändring eller överta den kommer organisationen att göra motstånd (ibid., s. 20). Informant I har förklarat hur det har varit många diskussioner internt kring böckernas plats inom arkivsamlingen och alla i personalen har inte har varit överens. De har haft olika åsikter om hur bra det faktiskt är att äldre tryckt material får fylla upp arkivhyllorna. Informant I vittnar också om i citatet på föregående sida hur tiderna förändras och att det enligt hen inte längre är självklart att arkiven inte ska ta emot äldre böcker. Det finns en del kommunarkiv i studien som gärna tar emot tryckt material men de kan mötas av motstånd, från andra kollegor eller från chefen. Det går att urskilja hur det finns en konkurrens mellan det redan etablerade kulturarvet, fastslaget av tidigare arkivarier och politiker, till den nuvarande generationens yrkesverksamma som önskar nyetablera. Svante Beckman påpekar hur det går att ignorera vad föregående personer har utpekat som kulturarv men att det ofta återstår en stor tröghet i detta arv (1993, s. 83). Förändring kan ta tid och det krävs också mer än bara vilja för att kunna ta emot den här typen av material, det krävs också att cheferna ovanför arkivarien godkänner det, att det finns resurser och utrymme för förvaring. Informant D:s arkiv skulle inte ha råd att ta emot fler än 50 till 100 böcker. En annan informant förklarade också rent hypotetiskt att en del chefer anser att eftersom arkiven inte är skyldiga att ta emot äldre böcker ska arkiven inte ta på sig mer arbete och ansvar än vad som är nödvändigt. Informanten tror att detta har med kostnader att göra och att cheferna ofta vill hålla nere dem (Informant G). Problemet med för få resurser återfinns också på bibliotek, även på universitetsbibliotek som tar hand om specialsamlingar (Hertil Lindelöv &

Parmhed 2006, s. 24). Studenterna Josefina Andersson och Anna Åkesson lyfter fram i sin uppsats om kommunarkiv att små kommuner sannolikt inte har lika stora resurser som stora kommuner. Detta påverkar i sin tur till hur pass mycket kommunen väljer att satsa på den kommunala arkivverksamheten (2012, s. 54). I den här studien går det dock inte att se detta tydliga mönster: att små kommuner systematiskt inte har resurser för att ta hand om äldre böcker. Här går det snarare att se att större kommuner ofta inte får tillräckligt med resurser och att en del mindre kommuner faktiskt prioriteras av kommunpolitikerna.

Nu har vi kunnat konstatera informanternas syn på äldre böckers status inom arkivet: en del informanter tycker inte att de hör hemma där medan andra informanter aktivt tar emot nya. Nästa fråga handlar därför om böckernas värde. Vilket värde tilldelar informanterna de äldre böckerna? Vad är det som gör dem till ett bestånd värt att spara inom arkivet?

Synen på böckernas värde

Barbro Thomas, biblioteksråd, och Lars Björk, förste konservator vid Kungliga biblioteket, uttrycker i en artikel från 2002 hur omsorgen av äldre boksamlingar inom de svenska biblioteken sällan står i proportion till deras historiska, kulturella och ekonomiska värde: "Gamla böcker står sällan högst på den politiska dagordningen" poängterar de (Thomas & Björk 2002, s. 52). Studenterna Brötégård och Karlsson lyfter också fram hur äldre böckers värde, speciellt ur ett lokalt perspektiv, sällan diskuteras (2004, s. 89). KB-utredningen fastslår dock hur det kan vara svårt att definiera vilka böcker och boksamlingar som är kulturhistoriskt värdefulla eftersom detta varierar över tiden. Boksamlingar som idag inte ses som värdefulla kan med tiden få ett ökat värde beroende på omständigheterna (2003, s. 258). Trots att informanterna i den här studien tillhör samma typ av organisation finns det skillnader i sättet att arbeta med böckerna. Finns dessa skillnader även gällande hur böckerna värderas av informanterna?

Lokalhistorisk anknytning

För flera av arkivens informanter har de äldre böckerna en lokalhistorisk anknytning som ger dem ett särskilt värde (Informanterna A, B, I, K, L, M och N). Böckerna tillför en förståelse för lokalhistoria och skulle i vissa fall, och med viss osäkerhet, kunna jämföras med helgd eller rätt, utefter Beckmans normriktighetsvärde (1999, s. 59), som kommunarkiven inte kan avlägsna från orten då böckerna anses som för värdefulla för den lokala historien. Trots att de får

gallra sina äldre böcker är det inget arkiv som planerar att göra det och en del av informanterna uttrycker hur de tycker att det skulle vara tokigt att göra det (Informanterna A, B och H). Informant H säger angående arkivets bok från början av 1700-talet: ”Den här bibeln, den tror jag aldrig att någon ens skulle komma på tanken att gallra, hoppas jag” (Informant H, intervju via telefonsamtal, mars 2022). Många av informanterna påpekar också att när något väl har hamnat i arkivet kräver det ett gallringsbeslut för att gallra det. Här ser vi hur informanternas handlingar är i linje med organisationens regler som guidar deras handlingar som Eriksson-Zetterquist påpekat (2009, s. 16). För att kommunarkiven rent hypotetiskt skulle vara villiga att ta emot äldre böcker finns det ofta ett krav på att böckerna ska ha en lokal anknytning. Detta kan innebära som i informanterna H och K:s fall att böckerna har funnits och använts inom kommunen förr i tiden. Informant H:s arkivs bibel har tidigare använts i häradsrätten: ”När man har svurit in sig så har man svurit på den här bibeln då” (Informant H, intervju via telefonsamtal, mars 2022). Det kan också innebära att böckerna rent innehållsmässigt innehåller kunskap om specifika orter. Det är speciellt detta som flera informanter verkar vara intresserade av (Informanterna A, D, G, H, M och O-P). Informant A tycker visserligen inte att äldre böcker ingår i kommunarkivets uppdrag men om arkivet eventuellt skulle ta emot äldre böcker måste de ha en lokal anknytning till byar och städer som tillhör kommunen. Detta skulle dock behöva diskuteras med chefen och informant A tycker att det är svårt att veta hur arkivet skulle ha tänkt vid en förfrågan om att ta emot äldre böcker då det inte har skett en sådan förfrågan. Informant G är ännu mer skeptisk till om hans arkiv skulle ta emot böcker och anser att det viktigaste är först att ta reda på om böckerna verkligen ska förvaras just på kommunarkivet och inte hos en annan organisation. Sedan måste man också enligt informanten veta om det finns ett allmänintresse av att förvara den här typen av material offentligt. Om det gör det anser informant G att det också bör finnas någon form av lokalförankring för att ta emot böckerna. Informant H tror inte att hans arkiv skulle ta emot en äldre boksamling men hen poängterar att det också skulle bero på vilka böcker det handlar om:

Det är ju också att man vill ju hålla kvar den lokala historien här så att det beror på hur stor volym det är, har vi någon mer information om böckerna, att det har någon anknytning då till förenings- eller fabriksverksamhet här i kommunen och det inte är allt för stort, så absolut, man skulle kunna fundera på det.

Informant H, intervju via telefonsamtal, mars 2022

Informant M resonerar på ett liknande sätt och menar att böcker med lokal anknytning har en större chans att få komma in på arkivet än andra böcker. Hen påpekar också att bara för att böckerna är gamla betyder det inte att de är intressanta.

Informant M nämner riksdagstryck som ett exempel och säger att sådana böcker inte är intressanta för arkivet då de redan finns i flera exemplar på många andra ställen. När informanterna väljer att lyfta fram den lokalhistoriska anknytningen som en viktig faktor för att värdera böckerna kan man utefter Svante Beckmans värdekarta urskilja att böckerna har ett nyttovärde och ett informationsvärde (1999, s. 59). Böckerna har ett värde om de tillför något till den lokala historien och kan användas som källa eller resurs. När böckerna används ur denna synvinkel kan de också inneha ett pedagogiskt värde för arkiven.

Resurs och informationskälla

Flera av informanterna visar upp arkivens äldre böcker vid studiebesök (Informanterna A, H, I, K och N). Studenterna Nessow och Olsson berättar om hur föremål inom kommunarkiv oftast visas upp informellt i det utåtriktade arbetet, det vill säga vid exempelvis studiebesök, trots att föremålen inte är representativa för arkivets samlingar eller verksamhet (2021, s. 63). Boken får ett pedagogiskt värde, det vill säga ett nyttovärde, precis som föremålen vilket kan hjälpa till att väcka nyfikenhet hos arkivbesökarna för historia men även för arkivet. Böckerna blir en resurs för arkiven i deras pedagogiska arbete. Flera informanter lägger också stor vikt vid böckernas värde som källa där man kan få kunskap om gångna tider (Informanterna B, E, I, L och M). Då handlar det om ett informationsvärde (Beckman 1999, s. 59). För informant B är arkivets handskrivna bok från slutet av 1700-talet en intressant inblick i tiden då den skrevs. Informant E förklarar att det är viktigt med litteratur även inom myndighetsarkiven. I protokoll står det ibland bara besluten som tagits och för att förstå kontexten bättre kan det vara bra att komplettera med böcker inom ämnet. Informant E menar att böcker tillför kunskap och förståelse till det övriga arkivbeståndet. Informanten tänker utifrån en historikers eller forskares perspektiv: ”Vad skulle jag vilja hitta om jag kom och forskade i arkivet? Då skulle jag gärna vilja ha lite vägledning genom litteratur som då också är samlad genom åren” (Informant E, intervju via videosamtal, februari 2022). För informanten är en sammanställning gjord över lång tid mer intressant än en som är gjord i efterhand. Då kan man se vilka böcker som verksamheten har använt sig av. Informant M är inne på samma spår och nämner som exempel en samling skapad av en lokalhistorisk forskare där det finns mycket tryckt material. Hen tycker att böcker är till hjälp för studier i samlingen. Informant M menar också att det är värdefullt för dagens forskare att se vad den lokalhistoriska forskaren strök under och kommenterade i böckerna under sin levnadstid. Dessutom är det viktigt att komma ihåg enligt informant E att arkivpersonalen inte är specialister på allt som finns inom ett arkiv. Böckerna kan vara en bra hjälp även för arkivpersonalens

förståelse av olika samlingar. Informant E är medveten om att detta tankesätt inte alltid finns hos hens kollegor:

Jag tror inte det är sådär jättevanligt att man tänker så i arkivvärlden för jag tror många hade sagt 'nej, men böcker tar vi inte emot' för man tänker att det ska vara unika saker. Men jag tycker att kombinationen blir unik. Att man inte ska behöva vända sig någon annanstans när det redan finns sådan litteratur att tillgå då, som kan vara viktig för oss då i arkivet.

Informant E, intervju via videosamtal, februari 2022

Informant O delar dessa åsikter och anser att böcker hör hemma på arkiv om de är relevanta för arkivet i övrigt. Hen tycker att det är informationen i boken som är viktigast. Informant O använder Svensk författningssamling som ett exempel. Informanten hade en lärare som menade att kommunarkiv inte behövde ha sådana böcker: "för det har alla andra och det finns på Kungliga biblioteket" (Informant O, intervju via videosamtal, mars 2022). Informanten höll inte med sin lärare och påpekar att det kan vara bra att ha sådan litteratur nära till hands även på arkivet. Om arkivet får en fråga kring exempelvis Barnavårdsnämndens tillkomst och hur reglerna såg ut före den lagstiftning som finns idag då är det högst relevant enligt informanten att slå i Svensk författningssamling. Detta är ett sätt att hjälpa både personalen och forskarna vid arkivet. Informant O fortsätter också med att säga att även den litteratur som är kopplad till de städer och orter som finns inom kommunen är viktig att ha samlad, till exempel om det finns hembygdsböcker eller stadsmonografier.

Fyra av informanterna i studien upplever att böckerna värderas annorlunda beroende på vilken yrkesbakgrund personalen har, då olika yrken kan ha olika värdegrunder. Böcker kan ha ett starkare pedagogiskt värde inom exempelvis skolans värld. De kan ha ett starkare värde som artefakt vid exempelvis museum. Vissa av informanterna i studien har tidigare yrkeserfarenheter inom exempelvis skola och museum och upplever därför att de besitter andra värdegrunder som de sedan har tagit med sig till arkiven. Deras kollegor, som inte har samma yrkesbakgrund, har inte heller samma värdegrunder och detta kan leda till meningsskiljaktigheter inom frågan med äldre böcker på arkiv. Här kan vi se hur informanterna agerar utifrån det som man inom skandinavisk institutionell teori skulle förklara som det institutionaliserade handlandet, vilket kommer ur imitation inom den sociala världen där handlandet är påverkat av bland annat intressen och identiteter (Eriksson-Zetterquist 2009, s. 155). Informanterna identifierar sig inte enbart med arkivens värdegrunder utan även med tidigare yrkens värdegrunder. Det går dock inte att diskutera frågan närmare i den här studien då alla informanter inte uttryckte sig om sina yrkesbakgrunder. Det som går att fastställa är att enskilda

informanterns passion betyder mycket för hur pass högt värderade böckerna är. Förutom nyttovärdet och informationsvärdet innehar böckerna också ett behagsvärde enligt några av informanterna.

Behagsvärde

Äldre böcker innehåller inte bara information, de kan också vara vackra föremål och på så vis inneha ett behagsvärde. Arkivarien Anna Svenson uppmärksammar år 1995 att arkivhandlingar alltmer får karaktären av att enbart vara informationsbärare, utan att ha något större skönhetsvärde. Svenson menar dock att vårt ansvar gentemot kulturarvet innebär att vi måste beakta även skönhetsvärdet i det äldre materialet. Hon tar som exempel den sköna skriften, de vackra banden och de imponerade sigillerna. Hon menar att vi måste sköta det äldre materialet på samma sätt som vi tar hand om de konstverk som hänger i museer. För Svenson räcker det alltså inte bara att informationen i föremålet säkras utan det är själva föremålet i sig som också ska bevaras då det har ett eget värde (1995, s. 44). Detta synsätt kan appliceras även på boken, som inte bara är en informationsbärare utan också ett föremål. När informant I talar om arkivets boksamling som kommer från ett elementarläroverk, vilken innehåller böcker från 1600-talet och framåt samt en handskriven bok, säger hen att det handlar om: ”fantastiskt fina böcker” (Informant I, intervju via videosamtal, februari 2022). Användningen av orden ”fantastiskt fina” visar hur informanten med stor sannolikhet även värderar böckerna utifrån ett behagsperspektiv. Informant K värderar arkivets två äldre böcker som kuriositeter. Informanten upplever att mycket av värdet ligger i böckernas skönhet. Den äldsta boken med bibelkommentarer är från början av 1700-talet: ”Det är en helt otrolig bok med fina sådana här etsningar eller om det är några andra sorters tryck i” (Informant K, intervju via videosamtal, februari 2022). För informant K är det illustrationerna i den äldsta boken som gör den mest intressant: ”Det är bilder på Golgata och korsen och pyramider och träd över hela mänsklighetens [historia], ända sedan Adam och fram till Jesu tid” (Informant K, intervju via videosamtal, februari 2022). Boken innehåller därför: ”jättefina bilder” (Informant K, intervju via videosamtal, februari 2022). Den andra boken, en bibel, har informant K inte tittat lika mycket i eftersom den endast innehåller text. Dock förtydligar en annan informant, vars arkiv har en bok rörande lokalhistoria från mitten av 1800-talet, hur bokens skönhet inte borde vara den viktigaste aspekten för att bevara och tillgängliggöra en bok: ”Vi bevarar ju den inte för att den är charmig, snygg och gammal, vilket förstås lockar publik men det är ju innehållet som är det intressanta” (Informant L, intervju via videosamtal, februari 2022). Sammanfattningsvis går det att se utifrån Beckmans värdeanalys att det som dominerar värdeperspektiven är

nyttovärde, informationsvärde och behagsvärde (1999, s. 59). Beckman skriver i texten "Om kulturarvets väsen och värde" hur han trodde att de organisationer som arbetar professionellt med att bevara kulturarv främst upphöjer kunskapsvärden och behagsvärden (1993, s. 101). I den här studien bekräftas den hypotesen om man likställer kunskapsvärden med nyttovärde och informationsvärde. Dock är det viktigt att lyfta fram att inte alla informanter talar om böckernas värde ur ett kulturarvsperspektiv. En del informanter är mer vaga när de nämner böckernas värde. Informant H:s arkiv har en bibel från början av 1700-talet som informanten upplever har en speciell plats inom arkivet för att den är: "våldigt gammal och väldigt speciell" (Informant H, intervju via telefonsamtal, mars 2022). Böckerna kan vara en viktig del av lokal historia utan att nödvändigtvis ha status som kulturarv hos informanterna. Det finns dock en del informanter som specifikt lyfter fram ordet kulturarv och hur böckerna har ett kulturhistoriskt värde.

En del av kulturarvet

Under de sista decennierna av 1900-talet bredde ordet kulturarv ut sig inom den antikvariska verksamheten men också inom den allmänna kulturdebatten. Det sades att kulturarvet kunde öka attraktions- och konkurrenskraften inom ett område, gynna demokratin och vara en resurs för att stärka kollektiva och individuella identiteter (Alzén & Hillström 1999, s. 9). Ett sätt att se på kulturarv är att definiera det som summan av det materiella och immateriella kulturstoff som inom en kultur eller en grupp är särskilt identifierat, värderat och behandlat som "kulturarv". Vad som är kulturarv blir då relativt och det finns inte bara ett kulturarv utan många (Anshelm 1993, s. 15). Kulturarvet kan ses som en social konstruktion som finns både som tankekategori och som institutionaliserad social praktik (ibid., s. 9). Många gånger behövs det offentliga ingripanden för att kunna bevara kulturarv till eftervärlden då det ofta kräver stora ekonomiska resurser (ibid., s. 16). För Beckman är det enbart av praktiska och ekonomiska skäl som inte alla gamla kulturföremål i ett samhälle görs till objekt för professionell förvaltning (1993, s. 72). Fyra av arkiven som deltagit i studien ser på sina äldre böcker som en del av kulturarvet (Informanterna A, I, M och N). Informant A har inom sitt arkivs samlingar en bok från slutet av 1600-talet: "Vi ser ju den boken som ett kulturarv som bör bevaras precis som privilegiebrevet" (Informant A, intervju via telefonsamtal, februari 2022). Flera arkiv tycker att böckerna tillför kontext och har ett kulturhistoriskt värde i sig (Informanterna B, E och I). När böckerna räknas som kulturhistoriskt betydelsefulla för informanterna har det framförallt att göra med informationen de bär på som säger mycket om deras samtid, vilket jag redan har nämnt i föregående avsnitt. Informant I berättar om, som jag tidigare har nämnt, hur

de diskussioner arkivet har haft de senaste åren gällande böcker uppstod i samband med att de tog emot en stor boksamling på flera hundra hyllmeter. Detta skapade nya förutsättningar för hur man inom arkivet skulle komma att se på boken:

Först så var det liksom att 'ska vi verkligen ha det [boksamlingen]?' [...]. Nu märker man att här på arkivet då har det svängt, att nu inser man att [...] det här är någonting vi ska ha nere i arkivet, liksom dispositionen av biblioteket är över. Utan nu är alla med på att det [böckerna] ska vara i arkivet och det är där det hör hemma och det här måste vi bevara som en del av vår kulturhistoriska samling. Men vägen dit har varit rätt lång.

Informant I, intervju via videosamtal, februari 2022

Informant I uttrycker att vi i och med digitaliseringen har tappat respekten för böcker och hen uttrycker hur vi inte längre kan betrakta böcker enbart som ett tryckt material utan att vi måste se det som ett kulturhistoriskt material. Informanten säger att det är något helt nytt att boksamlingar kan ta plats på arkivhyllorna: "Det är något helt nytt för oss. Här märker vi ju att arkivförvaltningen håller på att gå in i en ny tidsålder" (Informant I, intervju via videosamtal, februari 2022). Informant I:s arkiv har fått ett nytt uppdrag av kommunen att samla in den information som ska bli morgondagens historia och det gäller inte enbart kommunens egna handlingar. Eriksson-Zetterquist förklarar att inom den skandinaviska institutionalismen anser man att idéer färdas omkring inom en organisation och att de som sedan kommer på modet och börjar användas i praktiken kommer kunna stabiliseras och förses med normativa förklaringar. De nya sätten att arbeta på kommer efter ett tag till och med kunna ses som givna (2009, s. 155). I informant I:s fall kan man se att en sådan process har satts igång när arkivet skulle ta emot en stor boksamling för några år sedan och att de idag har kommit långt i detta nya sätt att se på böcker. Som jag tog upp i avsnittet "Bryta mot normer" kan dock förändringar inom organisationer vara trögrörliga processer (Eriksson-Zetterquist 2009, s. 20). Informant I påpekar att det har tagit tid att komma dit de är idag. Informanten understryker dock att böckerna som arkivet har skulle gå att gallra eftersom de inte är skyddade enligt lag. Detta är dock ingenting som informant I:s arkiv planerar att göra. Även om detta inte är något som just det här arkivet planerar att göra får det mig ändå att fundera på böckernas framtid inom kommunarkiv. Om inte alla arkiv som har äldre böcker tänker som informant I:s arkiv riskerar ju samlingar eller enstaka böcker att gallras ut. När det inte finns tydliga nationella riktlinjer för hur vi ska hantera det bokliga kulturarvet, vilken organisation vill då ta på sig det ansvaret frivilligt? Informant I anser att tryckta böcker tillhör kulturarvet och att kommunarkiven visst kan vara en organisation som tar hand om detta bestånd men hen upplever att många andra inom arkivsektorn inte delar hens åsikter: "Jag tror att många arkivarier, de tycker att de är lite för fina för tryckta

böcker, det är synd tycker jag, för det är en kulturskatt som går i graven om inte vi tar hand om det, för biblioteken tar inte hand om det och de flesta museer har inte plats för det” (Informant I, intervju via videosamtal, februari 2022). Informanten förklarar att:

Antingen så är det arkiv, och då är det källmaterialet [som är i fokus] [...] eller så är det ett bibliotek och då gallrar man och slänger bort [böckerna], och liksom då är det en förbrukningsvara och det blir inaktuellt och sådär, man sparar mest bara klassiker, eller så är det då museum och då får man inte göra någonting, då är det [boken] bara ett föremål. Någonstans här mittemellan så hamnar ju de här gamla boksamlingarna skulle jag då [säga], det är min personliga uppfattning och det är ingen riktigt som har rätt ut det här hur vi ska se på det här på arkivsammanhang.

Informant I, intervju via videosamtal, februari 2022

Sammanfattningsvis går det att jämföra informant I:s åsikter med det som en del studenter har kommit fram till i sina uppsatser om att det finns ett behov av lagstiftning gällande äldre boksamlingar. Studenterna Brötegård och Karlsson menar att de subjektiva värdebedömningar som görs av bibliotekarier gällande äldre böcker till stor del styrs av praktiska omständigheter och ibland även av enskilda intressen. För att förhindra detta skulle en nationell bevarandeplan ha en självklar uppgift i att skydda de äldre boksamlingarna (2004, s. 90). Nesson och Olsson hänvisar också till hur ett förtydligande i arkivlagen 6 § punkt 4 rörande arkivvården skulle göra skillnad för vilket material kommunarkiven väljer att ta in (2021, s. 58). Deras studie visar också hur synen på föremål inom kommunarkiv beror på individuella referensramar tack vare det tolkningsutrymme som ges i den nuvarande lagstiftningen. Nesson och Olsson kan se att föremålen inom arkiven befinner sig i ett slags diskursivt gränsland och att de samtidigt bryter mot den normativa ordningen om vad arkiven är och vilket material de normalt ska bevara och tillhandahålla (ibid., s. 69). Den här studien kring äldre böcker kan på ett sätt bekräfta att enskilda arkivanställdas intresse för äldre böcker påverkar hur böckerna värderas, speciellt om arkivet tar emot ytterligare äldre böcker till sina samlingar.

Sammanfattning

Har alla kommunarkiv äldre böcker? Svaret är nej. Majoriteten av de 15 kommunarkiv som deltar i den här studien har äldre böcker men det beror på att jag aktivt letade efter arkiv som har denna typ av bestånd inom sina samlingar. Tolv kommunarkiv tackade nej till att medverka i studien. Flera av de medverkande arkiven som har äldre böcker har dock endast några enstaka böcker. Sex av arkiven har äldre boksamlingar varav ett arkiv endast tillfälligt förvarar en samling. I de flesta fall går det att konstatera att det inte handlar om stora mängder äldre böcker. Studien är på inget sätt representativ men den kan möjligtvis visa olika sätt som kommunarkiv använder sig av för att bevara, hantera och tillgängliggöra äldre böcker, samt visa på vilken status och vilka värden de kan tilldelas inom arkiven.

Studien visar att äldre böcker ställer vissa krav på kommunarkiven för att bevaras på bästa sätt. Detta kan arkiven inte alltid leva upp till: böckerna kan vara för stora för arkivboxar med standardmått, arkivhyllorna är inte alltid anpassade för att fungera som bokhyllor och böckerna innehåller ofta flera olika typer av material som kan vara utanför arkivens kompetensområde. Den relativa luftfuktigheten som arkivlokalerna bör hålla enligt Riksarkivet passar inte alltid för böckernas bevarande. Det finns inget arkiv som i dagsläget har en specifik bevarandeplan för sina äldre böcker. När det gäller tillgängliggörandet av de äldre böckerna hamnar en del böcker i en gråzon. På vissa arkiv är böckerna varken förtecknade eller sökbara, de bara finns inom samlingen. På vissa andra arkiv är böckerna förtecknade. Alla arkiv skulle vid begäran lämna ut sina böcker till besökare som vill studera dem. Hos en del arkiv används också böckerna aktivt i det utåtriktade arbetet. Angående de äldre böckernas status och värde inom arkivet finns det vissa skillnader mellan de tillfrågade arkiven. Flera av arkiven i studien upplever att bevarandet av äldre böcker egentligen ligger utanför kommunarkivets ansvarsområde. Några av arkiven tycker istället att de äldre böckerna borde vara en självklar del av samlingarna då de tillför kontext till arkivets övriga bestånd. Det finns starka meningsskiljaktigheter i denna fråga. Böckerna ses inte alltid som en naturlig del av samlingarna men inget av de medverkande arkiven planerar emellertid att gallra sina äldre böcker. De arkiv som har några enstaka böcker inom sina samlingar har ofta böcker som har en lokal anknytning. Genom att böcker har funnits på orten förr i tiden har de en rättmätig plats inom arkivet. Det kanske inte är så förvånande att böcker som ”alltid” funnits inom samlingarna får vara kvar. Vad som kanske är mer förvånande är hur två av arkiven i studien faktiskt aktivt tar

emot ytterligare äldre böcker till sina samlingar. Två andra arkiv har också tagit med sig några enstaka böcker till arkiven efter att ha besökt olika platser i sina kommuner. Flera av arkiven i studien ser det som en möjlighet att ta emot ytterligare äldre böcker om böckerna har en lokal anknytning och speciellt om böckernas innehåll berättar något om kommunernas olika orter. Informanterna upplever att böckerna innehar olika värden för kommunarkivet. För en del informanter ses böckerna som en resurs för arkivets utåtriktade arbete. De kan också ses som källor där man kan hämta kunskap om gångna tiders samhällen. Några informanter uttrycker även hur böckerna kan ha ett behagsvärde då böckerna ibland anses vara vackra föremål. Fyra av arkiven uttrycker också under intervjuerna hur de ser på sina äldre böcker som en del av kulturarvet. Några informanter menar att böckerna har ett kulturhistoriskt värde. Ett av arkiven som deltagit i studien har under de senaste åren haft många diskussioner internt kring äldre böckers plats på kommunarkivet. Diskussionerna har lett till en förändring i böckernas status inom samlingen och de räknas nu som en självklar del av den kulturhistoriska samlingen tillsammans med arkivens andra originalhandlingar.

Fortsatt forskning

I den här studien har endast 15 av 290 kommunarkiv fått komma till tals genom 16 informanter. För att bättre kartlägga hur svenska kommunarkiv resonerar kring äldre böcker i sina arkivsamlingar skulle en enkät kunna skickas ut till samtliga arkiv. Vid fortsatt forskning inom ämnet vore det bra om fler av de arkiv som inte har äldre böcker fick lyfta fram sin åsikt kring äldre böckers plats inom kommunarkiven. En annan möjlighet till framtida forskning är att kontakta Riksarkivet och utforska deras syn på äldre böcker. Flera av informanterna i den här studien ser Riksarkivet som en möjlig organisation att kontakta angående äldre böcker som kommunarkiven inte vill eller kan ta hand om själva. Hur ställer sig Riksarkivet i den här frågan?

Källförteckning

Personlig kommunikation

Informant A, intervju via telefonsamtal, februari 2022.

Informant B, intervju via videosamtal, februari 2022.

Informant C, intervju via telefonsamtal, februari 2022.

Informant D, intervju via videosamtal, februari 2022.

Informant E, intervju via videosamtal, februari 2022.

Informant F, intervju via videosamtal, februari 2022.

Informant G, intervju via videosamtal, februari 2022.

Informant H, intervju via telefonsamtal, mars 2022.

Informant I, intervju via videosamtal, februari 2022.

Informant J, intervju via videosamtal, februari 2022.

Informant K, intervju via videosamtal, februari 2022.

Informant L, intervju via videosamtal, februari 2022.

Informant M, intervju via telefonsamtal, februari 2022.

Informant N, intervju via videosamtal, februari 2022.

Informant O, intervju via videosamtal, mars 2022.

Informant P, intervju via videosamtal, mars 2022.

Referenser

- Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red.) (2011). *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber.
- Alvesson, Mats & Sköldbäck, Kaj (2017). *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Alzén, Annika & Hillström, Magdalena (red.) (1999). *Kulturarvet, museerna och forskningen. Rapport från en konferens 13-14 november 1997*. Stockholm/Hedemora: Riksbankens Jubileumsfond & Gidlunds Förlag.
- Andersson, Josefina & Åkesson, Anna (2012). *Den kommunala arkivfunktionen. En studie i demokrati*. Masteruppsats, Arkivvetenskap. Lund: Lunds universitet.
- Anshelm, Jonas (red.) (1993). *Modernisering och kulturarv. Essäer och uppsatser*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Arkivutredningen (2019). *Häri från till evigheten. En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv*. (SOU 2019:58). Stockholm: Kulturdepartementet.
- Assarsson Rizzi, Kerstin (2010). *Humanistiska specialbibliotek. Rapport från en kartläggning av 31 bibliotek utanför högskolan*. (Dnr 239-526-2010). Stockholm: Kungliga biblioteket.
- Baker, Cathleen A. & Silverman, Randy (2005). Misperceptions about White Gloves. *International Preservation News*, (37), s. 4-16.
- Beckman, Svante (1993). Om kulturarvets väsen och värde. I Anshelm, Jonas (red.) *Modernisering och kulturarv. Essäer och uppsatser*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, s. 61-124.
- Beckman, Svante (1999). Vad vill staten med kulturarvet? I Alzén, Annika & Hillström, Magdalena (red.) *Kulturarvet, museerna och forskningen. Rapport från en konferens 13-14 november 1997*. Stockholm/Hedemora: Riksbankens Jubileumsfond & Gidlunds Förlag, s. 25-81.

- Berglind, Johanna; Byström, Karin; Ericson, Cecilia; Hallnäs, Hanna; Sjöström, Magdalena & Ängkvist, Matilda (2020). *Allt åt alla för alltid. Förslag till ett nationellt ramverk för gallring och bevarande*. (Dnr: KB 2020-722). Stockholm: Kungliga biblioteket.
- Björk, Lars & Lilja, Fredrik (2003). *Att bevara. En handledning för bibliotek*. Stockholm: Nationella Bevarandesekretariatet, Kungliga Biblioteket.
- Bodell, Christine-Charlotte; Ingemarsson, Per; Norberg, Karin; Sandström, Elisabet & Sjöquist, Ingemar (2016). *Rapport om Riksarkivets biblioteksverksamhet*. (Dnr RA 01-2015/03758). Stockholm: Riksarkivet.
- Brötegård, Mi & Karlsson, Clas (2004). *Äldre boksamlingar på kommunala bibliotek – resurs eller belastning?* Magisteruppsats, Biblioteks- och informationsvetenskap. Borås: Högskolan i Borås.
- Edling, Elisabet (2021). *Med uppdrag att betvinga tiden. En studie av Kungliga bibliotekets och Uppsala universitetsbiblioteks arbete med specialsamlingar*. Masteruppsats, Biblioteks- och informationsvetenskap. Lund: Lunds universitet.
- Eldén, Sara (2020). *Forskningsetik. Vägval i samhällsvetenskapliga studier*. Lund: Studentlitteratur.
- Eriksson-Zetterquist, Ulla (2009). *Institutionell teori. Idéer, moden, förändring*. Malmö: Liber.
- Fichtelius, Erik; Persson, Christina & Enarson, Eva (2019). *Demokratins skattkammare. Förslag till en nationell biblioteksstrategi*. Stockholm: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.
- Harju, Jenna (2018). *Bevarandet av bibliotekssamlingar. Samlingsförvaltning på några svenska universitetsbibliotek under 2000-talet*. Masteruppsats, Biblioteks- och informationsvetenskap. Uppsala: Uppsala universitet.
- Hertil Lindelöw, Camilla & Parmhed, Sara (2006). *Tillgängliggörande och bevarande av raritetssamlingar. En diskursanalys av uppfattningar hos ledande företrädare vid Stockholms och Uppsala universitetsbibliotek*.

Magisteruppsats, Biblioteks- och informationsvetenskap. Borås: Högskolan i Borås.

Holmqvist, Maria (1996). *Konservera eller kassera. Förvaring och vård av biblioteksmaterial på 40 svenska folkbibliotek*. Magisteruppsats, Biblioteks- och informationsvetenskap. Borås. Högskolan i Borås.

KB-utredningen (2003). *KB - ett nav i kunskapsamhället*. (SOU 2003:129). Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Kjellgren, Martin (2020). *Böckernas ordning. Om hantering av kyrkliga boksamlingar*. Linköping: Linköpings stifts kyrkobeskrivningskommitté.

Kjellgren, Martin (2022). *Bibliotheca Rediviva. Om projektet Kyrkornas böcker – bokinventering i Linköpings och Växjö stift*. Tillgänglig: <http://bibliothecarediviva.blogspot.com> [2022-01-21].

Kommunalrättskommittén (1965). *Om den kommunala självstyrelsens lokala förankring*. (SOU 1965:A). Stockholm: Inrikesdepartementet.

Kungliga biblioteket (2018). *Samlingsbyggandet på svenska forskningsbibliotek. Nuläget och förslag på nationella samarbeten kring fysiska samlingar*. (Dnr: 6.6-2018-319). Stockholm: Kungliga biblioteket.

Kungliga biblioteket (2020). *Kungliga biblioteket och forskningsbiblioteken i forskningens infrastruktur. Underlag till utredningen Organisation, styrning och finansiering av forskningsinfrastruktur, Dir. 2020:52*. (Dnr: KB 2020-1211). Stockholm: Kungliga biblioteket.

Kåring Wagman, Anna (2009). *Det bokliga kulturarvet – till pappersinsamlingen?* Stockholm: Svensk Biblioteksförning.

Nationalencyklopedin (u.å.-a). Arkivexemplar. Tillgänglig: Nationalencyklopedin. [2022-04-20].

Nationalencyklopedin (u.å.-b). Bok. Tillgänglig: Nationalencyklopedin. [2022-01-26].

- Nationalencyklopedin* (u.å.-c). Svensk författningssamling. Tillgänglig: Nationalencyklopedin. [2022-05-12].
- Naudé, Gabriel (2006). Råd för upprättandet av ett bibliotek av Gabriel Naudé. *Svensk Biblioteksforskning*, 15(3), s. 1-62, övers. Jansson, Bertil. (Originalarbete publicerat 1644). Tillgänglig: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1038483/FULLTEXT01.pdf> [2022-04-19].
- Nessow, Johanna & Olsson, Magnus (2021). *Utanför boxen. Om arkivariers syn på föremål i kommunarkiv*. Masteruppsats, Arkivvetenskap. Lund: Lunds universitet.
- Nordin, Jonas (2019). Biblioteksrevolutionen. *Anekdot. Det digitala bildningsmagasinet*. Tillgänglig: <https://anekdot.se/essa/biblioteksrevolutionen/> [2022-04-12].
- Ottosson, Evelina (2009). *Blås bort dammet från de äldre boksamlingarna! En studie om folkbiblioteks bevarande av bokligt kulturarv*. Magisteruppsats, Biblioteks- och informationsvetenskap. Borås: Högskolan i Borås.
- RA-FS 2013:4. *Riksarkivets föreskrifter och allmänna råd om arkivlokaler*. Stockholm: Riksarkivet.
- Ridbäck, Irma (2001). Riksarkivets bibliotek – ett ”arkivbibliotek”. *Ikoner – vision och tradition*, (4), s. 28-32.
- Riksarkivet (u.å.). *Läsesalsregler*. Tillgänglig: <https://riksarkivet.se/lasesalsregler> [2022-04-12].
- Riksarkivet (2008). *Pappershandlingar*. Stockholm: Riksarkivet. Tillgänglig: <https://riksarkivet.se/Media/pdf-filer/Pappershandlingar.pdf> [2022-05-12].
- Rooth, Gunilla (1990). Värdet av bokvård. *Biblioteksbladet*, 75 (6), s. 178-179.
- SFS 1949:105. *Tryckfrihetsförordning*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- SFS 1990:782. *Arkivlag*. Stockholm: Kulturdepartementet.

- SFS 2003:460. *Lag om etikprövning av forskning som avser människor*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SFS 2017:725. *Kommunallag*. Stockholm: Finansdepartementet.
- Sjökvist, Peter (red.) (2016). *Bevara för framtiden. Texter från en seminarierie om specialsamlingar*. Uppsala: Uppsala universitetsbibliotek.
- Sjökvist, Peter (red.) (2018). *Kulturarvsperspektiv. Texter från en seminarierie om specialsamlingar i Sverige*. Uppsala: Uppsala universitetsbibliotek.
- Stenback, Fanny (2014). *Kyrkliga boksamlingar. En inventering av Strängnäs domkyrkobibliotek med inriktning på status och bevarande*. Kandidatuppsats, Kulturvård. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Svenson, Anna (1995). Att bevara och vårda. Om arkiven som en del av kulturarvet. I Ulfsparré, Anna Christina (red.) (1995). *Arkivvetenskap*. Lund: Studentlitteratur, s. 42-53.
- Sveriges Kommuner och Regioner (2021). *Kommungruppsindelning*. Tillgänglig: <https://skr.se/skr/tjanster/kommunerochregioner/faktakommunerochregioner/kommungruppsindelning.2051.html> [2022-01-04].
- Thomas, Barbro & Björk, Lars (2002). Kulturarvet vittrar bort. *Biblis: Tidskrift för bokhistoria, bibliografi, bokhantverk, samlande*, (18), s. 52-55.
- Wallén, Christine (2012). *Stiftsbiblioteken i Sverige. Rapport från en kartläggning av fem aktiva stiftsbibliotek med kommunal huvudman*. (Dnr 237-KB 886-2012). Stockholm: Kungliga biblioteket.
- Åberg, Daniel (2012). *De äldre samlingarnas betydelse för kulturarvet. En studie om hur tre bibliotek arbetar med äldre material i förhållande till nationell praxis*. Kandidatuppsats, Biblioteks- och informationsvetenskap. Borås: Högskolan i Borås.
- Åström Iko, Karin (2003). I allmänhetens tjänst? Arkivverket, tillgängliggörandet och brukarna. *Arkiv, samhälle och forskning*, 1, s. 18-37.

Bilaga: Intervjuguide

- Vet du hur många äldre böcker arkivet har i sin ägo?
- Har ni ett styrdokument som reglerar detta arkivbestånd?

Bevarande:

- I vilken lokal förvaras boken/böckerna?
- Är lokalen boken/böckerna står i anpassad för långtidsbevaring?
- Finns det brister med lokalen?
- Hur står boken/böckerna?
- Går det att tillgodose bokens/böckernas bevarande på bästa sätt?
- Kontrollerar och åtgärdar ni skador på boken/böckerna?
- När boken/böckerna hanteras, används någon utrustning?
- Finns det något ni upplever som problematiskt med bevarandet?
 - Om ja, vad skulle krävas för att följa riktlinjerna om bevarande till fullo?

Tillgängliggörande:

- Har alla i personalen tillgång till boken/böckerna?
- Har allmänheten tillgång till böckerna?
- Står boken/böckerna uppskrivna i en förteckning?
- Är den/de sökbara på internet?
- Uppdateras förteckningen?
- Används boken/böckerna vid utåtriktat arbete?
 - Om nej, är det något ni skulle önska?
- Används boken/böckerna i andra sammanhang?
- Uppmuntrar ni studier av denna typ av material?

Värde:

- Jämfört med arkivets övriga bestånd, vilken plats upplever du att boken/böckerna har inom arkivet? Likvärdigt, prioriterat eller nedprioriterat?
- Får ni gallra böckerna?
- Har ni fått en förfrågan om att ta emot en äldre boksamling? Hur tror du att ni skulle ha resonerat inom arkivet?

- Är det något du skulle vilja ta upp som jag inte har frågat om?